

Pironovska metoda istraživanja i njezine etičke implikacije

Ćuk, Nicole

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:203640>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Nicole Ćuk

Pironovska metoda istraživanja i njezine etičke implikacije

Pyrrhonian method of research and its ethical implications

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Nicole Ćuk

0115083217

Pironovska metoda istraživanja i njezine etičke implikacije

ZAVRŠNI RAD

Sveučilišni prijediplomski studij filozofije i hrvatskog jezika i književnosti

Mentor: doc. dr. sc. Ana Gavran Miloš

Rijeka, 24. kolovoz 2024.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Pironovska metoda istraživanja i njezine etičke implikacije* izradio/la samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Ane Gavran Miloš.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica:

Nicole Ćuk

Potpis

_____

Sadržaj

Uvod.....	1
Pojam skepticizma.....	2
Rani pironizam.....	3
Oživljavanje pironizma	5
Pironizam Seksta Empirika	7
Pojave i vjerovanja.....	9
Pironovska metoda istraživanja	13
Modusi kod Seksta	16
Enezidemovi modusi	17
Agripini modusi.....	21
Kriterij istine.....	23
Pironizam i etika.....	25
Može li pironovac voditi etički život?.....	31
Zaključak	35
Bibliografija.....	36
Sažetak i ključne riječi	38

Uvod

Pironizam je filozofska škola mišljenja koja svoje korijene vuče iz antičke Grčke. Od ranih razmatranja Pirona i Timona, pa sve do sustavnog pristupa Seksta Empirika, pironisti su svojim skepticizmom poljuljali način na koji ljudi razmišljaju o znanju, pojavama i vjerovanjima. U samoj srži pironizma stoji njihova metoda istraživanja pomoću koje uspijevaju pojave i misli staviti u suprotnost. Zbog te sposobnosti uspijevaju uvidjeti istojakost među suprotstavljenim pojavama, što ih prvo vodi ka suzdržavanju od suda, pa onda i do *ataraxie*, duševnog mira (PH I. 8). *Ataraxia* se tako ističe kao cilj skepticizma, što naglašava njegovu praktičnu ulogu, budući da, kao što će u radu biti pokazano, je usko povezana s idejom kako živjeti dobar život. Cilj ovog rada je istražiti kompatibilnost skeptičke metode istraživanja s etikom. Drugim riječima, cilj je istražiti na koji način skeptička metoda istraživanja, koja stoji u samom srcu pironizma, utječe na moralnu filozofiju pironovaca, ako ona kao takva uopće može postojati.

Ovaj rad započinje objašnjenjem pojma skepticizma, s naglaskom na razlike između antičkog i modernog skepticizma. Zatim slijedi povijesni pregled koji će obuhvatiti Pirona, Timona i Enezidema, antičke filozofe koji su omogućili ono što će kasnije Sekst Empirik sustavno izložiti kao pironizam u svom kapitalnom djelu *Obrisi pironizma*, koji će i poslužiti kao glavni primarni izvor za ovaj rad. Uz same obrise, koristit ću se i uvodom Filipa Grgića, koji je i preveo *Obrise* na hrvatski jezik. U radu ću zatim obraditi skeptičku metodu istraživanja, kako se u nju uklapaju pojave i vjerovanja. Obradit ću i moduse, kojima se skeptici služe kako bi pokazali da je suzdržavanje od suda nužna posljedica nesuglasja među suprotstavljenim pojavama. Zatim slijedi poglavlje o kriteriju istine, kojim i završava dio vezan uz samu metodu skeptičkog istraživanja. Zatim slijedi poglavlje koje istražuje vezu između pironizma i etike, te na samome koncu pokušaj odgovora na pitanje može li pironovac vođen svojom metodom voditi etički život. Primarni izvori za dio rada koji se bavi etikom su također *Obrisi pironizma*, ali i drugi Sekstov tekst *Protiv etičara*.

Pojam skepticizma

Današnje poimanje skepticizma i poimanje koje su imali filozofi antičke Grčke u mnogočemu se razlikuje. Berčić skepticizam definira kao *filozofsku poziciju prema kojoj nitko ništa ne zna, to je stav prema kojem znanje ne postoji* (Berčić 2012, 235). Dakle, to nije stav pomoću kojega je moguće tvrditi kako je p ne- p , već kako uopće nije moguće različiti je li riječ o p ili ne- p . Pravi skeptik, odnosno filozofski skeptik nije selektivan u primjeni svoje filozofije, što znači da on smatra kako znanje općenito nije moguće. To se odnosi i na osobna čovjekova vjerovanja. Skeptik smatra ne samo da naša vjerovanja nisu istinita, već da i u slučaju da su naša vjerovanja istinita, nije moguće znati jesu li uistinu istinita ili lažna. To vodi ka zaključku kako je nemoguće da znanje uopće postoji. Uz to, Berčić napominje kako u suvremeno vrijeme skeptik predstavlja fiktivnu ličnost, čiji je cilj ukazati na mogućnost pogreške u spoznaji. Dakle, skepticizam se ponajprije primjenjuje misaono u određenim situacijama, te ne mora biti sveobuhvatna životna filozofija (Berčić 2012, 235-236). Iako se „moderini“ skepticizam oslanja na iste izvore u argumentaciji (Enezidemovi modusi, Agripina trilema/modusi), antički skepticizam, odnosno u ovom slučaju pironovski skepticizam, ima neke drugačije postavke. Sekst Empirik u *Obrisi skepticizma* skepticizam definira:

Skepticizam je sposobnost da se na bilo koji način u suprotnost stave pojave i misli, sposobnost na temelju koje, zbog istojakosti u suprotstavljenim stvarima i iskazima, dolazimo najprije do suzdržavanja, a nakon toga do neuznemirenosti. (PH I. 8)

Dakle, antički skepticizam nije samo striktno filozofski misaon, već je djelatatan. Djelatnost se odnosi na navedenu sposobnost stavljanja pojava i misli u suprotnost. Stavivši ih u suprotnost, skeptik uviđa njihovu istojakost, odnosno da nije u mogućnosti jednoj dati prednost nad drugom zbog čega prvo dolazi do suzdržavanja, a potom posljedično do neuznemirenosti.

U ovom Sekstovom izrazu vidimo jednu od razlika između ova dva skepticizma. Pironovci ne tvrde da znanje ne može postojati, već da se zbog istojakosti suprotstavljenih pojava moramo suzdržati od suda. Drugim riječima, jednako je uvjerljivo da znanje postoji i da znanje ne postoji, zbog čega niti jednom od ovih iskaza ne smijemo dati prednost pred drugim. Stoga, antički skepticizam je usmjeren na vjerovanja, dok je suvremeni usmjeren na znanje. Za razliku od suvremenog pojma skeptika kao fiktivnog lika, pironisti su se zalagali za skeptički način života koji bi trebao biti nit vodilja ka sretnom životu. Skepticizam nije bio samo forma misaonog

eksperimenta koji bi ukazao na pogreške, već praksa čiji je cilj postizanje stanja neuznemirenosti, odnosno *ataraxie*. Zbog toga možemo reći kako je antički skepticizam zapravo u svojoj srži duboko praktičan u odnosu na moderni skepticizam. Naravno, s obzirom na to da se ovaj rad bavi pironizmom, u nastavku ću mnogo temeljitije iznijeti njegove teorijske i praktične elemente.

Rani pironizam

Korijene, kao i sami početak pironizma vežemo uz Pirona iz Elisa (oko 360 do oko 270 pr.n.e.), ličnost o kojoj danas ne znamo mnogo. Sam nije ništa napisao, već o njegovim filozofskim tendencijama saznajemo iz antičkih izvora, iz djela *Životi i mišljenja istaknutih filozofa* Diogena Laertija te djela *O filozofiji* Aristokla iz Mesene. Unatoč navedenim izvorima, danas ne možemo biti sigurni je li Piron uopće imao sistematizirani skeptički nauk ili mu se zasluge kao originalnom pironovcu pripisuju na temelju legendi i priča o njegovu životu. U tom bi slučaju on predstavljao neku vrstu modela skeptičkih ideala za kasnije pironovce. Filip Grgić navodi kako je druga opcija mnogo vjerojatnija (Grgić 2008, 6), a taj stav i potkrepljuje građom iz antičkih izvora.

Prema Grgiću *O filozofiji* je teoretski značajniji spis. Značajniji je zato što u njemu Aristoklo, na temelju svjedočanstva Timona, Pironova direktnog sljedbenika, iznosi temeljne postavke ranog pironizma. Tekst započinje iznošenjem problematike karakteristične za antičku grčku filozofiju: *Kako postići eudaimoniju, sreću?* (Grgić 2008, 7). Aristoklo u nastavku teksta iznosi tri Timonova pitanja koja svaka osoba mora razmotriti ako želi živjeti sretan život: [1] *prvo, kakve su stvari po svojoj prirodi;* [2] *drugo, kakvu vrstu dispozicije trebamo zauzeti prema njima;* [3] *konačno, koji će biti ishod za one koji zauzmu takav stav* (Grgić 2008, 6). Prema Timonu, Piron je istražujući uvidio kako su stvari jednako nerazlučene te zbog toga mi sami ne možemo donijeti valjan sud o tome jesu li naša opažanja istinita. Zbog toga, moramo se odreći vjerovanja i biti nepristrani. Kraj teksta upućuje na ono što su Piron i Timon razumjeli kao pojam sreće: *ataraxiju*, odnosno, stanje neuznemirenosti duše. Iz analize izvornog teksta uočavamo kako su stavovi izraženi u njemu karakteristični i za kasniji pironizam, gdje pojam *ataraxije* predstavlja središnji ideal pironizma (Grgić 2008, 7-8). Zbog toga, možemo reći kako je ta verzija ranog pironizma imala naglašenu praktičnu ulogu u smislu traganja za najboljim načinom života. Istraživanje ih je dovelo do slike svijeta u kojem su stvari nerazlučive. Nerazlučivost proizlazi iz toga da zbog raznih kontekstualnih

varijabli nije moguće ustvrditi kakve su stvari objektivno po svojoj prirodi. Drugim riječima, nije moguće različiti što je istina, a što laž ili varka. Uvidjevši to, pironovci zauzimaju ono što smatraju najboljim mogućim stavom prema svijetu, stav koji se zasniva na odbacivanju vjerovanja i suzdržavanju od suda. Zauzevši takav stav, oni postižu stanje *ataraxie*. Budući da su zauzeli ono što smatraju najboljim stavom o svijetu, to znači da su postigli sreću. Dakle, prema njima sreća je istoznačna sa stanjem neuznemirenosti (Grgić 2008, 9).

Spis Diogena Laertija danas smatramo spisom koji ima manji stupanj kredibilitnosti. Zbog velike količine izvora kojima se Diogen služio, nastaje svjedočanstvo ispunjeno raznim crticama i epizodama iz Pironova života, no ne nalazimo mnogo informacija o Pironovim filozofskim stavovima. Diogen je prilikom uvođenja takvih epizoda iz Pironova života vjerojatno bio motiviran težnjom za usklađivanjem ranog i kasnog pironizma, kao i učvršćivanjem Pironove pozicije kao čovjeka koji je doista živio svoj skepticizam:

Jednom, kada je Anaksarh pao u jezero, Piron je nastavio svojim putem, a da mu nije pomogao. Neki su u Pironovu načinu vidjeli grešku, ali je sam Anaksarh hvalio Pironovu ravnodušnost i nedostatak njegove reakcije na situaciju. (IX. 63)

Grgić upozorava i na drugu mogućnost. Uvođenjem ove, kao i drugih sličnih epizoda iz Pironovog života, Diogenov tekst nastoji prikazati život vođen skeptičkim idejama nemogućim. Dakle, možemo ga interpretirati kao kritiku pironovske pozicije, odnosno ideala kojem teže. Budući da je iz velikog broja primjera kod Diogena moguće iščitati kako težnja prema *ataraxiji*, vodi ka ravnodušnosti prema životu. Diogen na taj način pokazuje kako nije moguće živjeti takvim načinom života (Grgić 2008, 16).

Unatoč tome što je Diogenov spis kao cjelina siromašan izvorima o filozofskoj naravi ranog pironizma, unutar njegovih spisa pronalazimo izvore koji nam mogu olakšati shvaćanje stavova ranijih pironovaca:

Piron je kazao da ništa nije ni lijepo ni ružno, ni pravedno ni nepravedno. I slično je u svim pitanjima, kazao da ništa nije zapravo <takvo i takvo>, nego da ljudi sve čine na osnovi zakona i običaja; jer nijedna pojedina stvar nije ništa više ovo nego što je ono. I u svom životu se Piron pridržavao takva shvaćanja. (IX. 61-62)

Dakle, suočen sa saznanjem da su stvari neodređene, odnosno da istraživanjem ne možemo utvrditi kakve su stvari objektivno po svojoj prirodi. Primjerice, boja morske vode nam se u nekim trenucima može činiti plavom, u drugima zelenkastom ili nam se može činiti prozирnom. S obzirom na to da ne možemo utvrditi koja je od ovih pojava objektivna priroda morske vode, jedino što nam preostaje je reći kako da morska voda nije ništa više plava nego zelena. „X nije ništa više ovo nego ono“ je tipičan izraz za rane pironovce, te je dosta različiti u odnosu na tipične izraze o vjerovanjima i tvrdnjama o svijetu. Pironovci su ovaj način izražavanja smatrali najprikladnijim budući da nije moguće spoznati objektivnu prirodu predmeta i pojava, odnosno kakve su stvari same po svojoj prirodi. Na taj način rani pironovci pokazuju kako je besmisleno zauzimati stavove i vjerovanja budući da svakom vjerovanju možemo pronaći istojako suprotstavljeno vjerovanje. Na taj način istraživanje prirode vodi ka suzdržavanju, pa u konačnici i neuznemirenosti. Ovo je nasljeđe koje će preuzeti i kasniji pironisti, pa tako i Sekst Empirik: suzdržavanje od suda po pitanju toga kakve su stvari po svojoj prirodi i *ataraxiu* kao krajnji cilj skeptičkog istraživanja (Prijić-Samaržija, Gavran Miloš 2011, 344).

Timonova smrt označava prvo gašenje pironizma, te koincidira s pojavom akademijškog skepticizma unutar Platonove Akademije . Djelovanje akademijškog skepticizma, zbog njihova „omekšavanja“ skepticizma, poslužit će kao katalizator za ponovno oživljavanje pironizma u 1. st. pr. n. e. s Enezidemom kao centralnom figurom (Grgić 2008, 18-19).

Oživljavanje pironizma

Enezidemu se pripisuje nekolicina djela, no većina tih djela nije sačuvana. Preostao je jedino sažetak njegovih *Pironovskih rasprava*, koji pronalazimo u *Biblioteci* patrijarha Fotija. Iako je Fotije živio u 9.st., njegovi se zapisi smatraju vjerodostojnima, zbog čega je ovaj sažetak od velike važnosti za razumijevanje pironizma prije Seksta. Prva knjiga *Pironovskih rasprava* polemizira o razlikama između akademičara i pironovaca. U tekstu upućuje prigovor akademičarima smatrajući ih dogmaticima. Vjeruje se kako ta kritika dogmatizma, koja će postati glavna kritika koju će pironovci upućivati svima u budućnosti, upravo potječe od Enezidema. Akademičari, prema Enezidemu, pretpostavljaju postojanje istinitih vjerovanja o stvarima poput vrlina, istinitosti, neistinitosti, nerazboritosti... Kao opreku akademičarima i njihovom dogmatizmu predstavlja ideju

pironovca kao aporetika. Termin *aporija* vjerojatno preuzima iz ranijih Platonovih dijaloga. To je opis stanja u kojem se nalaze Sokrat i njegovi sugovornici kada shvate kako nisu sposobni dati željeni odgovor, no, nažalost, ne možemo biti sigurni što je točno Enezidem tim pojmom htio reći (Grgić 2008, 35-36). Glavni je cilj njegovih *Pironovskih rasprava* pokazati da se ništa sa sigurnošću ne može spoznati. Grgić upozorava kako ovaj stav upućuje upravo na ono što Enezidem odbacuje u svojoj polemici s akademičarima – dogmatizam. Odnosno, u ovom slučaju je riječ o negativnom dogmatizmu, poziciji prema kojoj se niječno zastupaju čvrsti stavovi o pojedinim stvarima. Taj je problem moguće riješiti uvođenjem dvije različite kategorije znanja: relativizirano i nerelativizirano znanje. Kada Enezidem iznosi tvrdnju kako je nemoguće postići znanje o svijetu, riječ je o tome kako je nemoguće posjedovati nerelativizirano znanje. Takvo stajalište otvara prostor za stjecanje relativiziranog znanja o svijetu. Relativizirano znanje prema formulaciji „x jest F“ možemo shvatiti dvojako: na način da ta formulacija predstavlja da x nije ništa više F nego ne-F, ali i na način da x jest F u nekim specifičnim okolnostima ili ovisno o kontekstu. U prvoj se razradi formulacije ukazuje poveznica s ranim pironizmom te njihovog karakterističnog izraza da *ništa nije više ovakvo nego onakvo*. Nerelativizirano znanje predstavlja ono nespoznatljivo, kakve su stvari po svojoj prirodi. U tom kontekstu „x jest F“ predstavlja istiniti iskaz u slučaju da se ono svima pojavljuje na isti način. Taj je zahtjev izrazito strog te je teško zamisliti da ga je moguće zadovoljiti. Ovu distinkciju među pojmovima i njihove formulacije spominjem jer će forma „x nije ništa više F nego ne-F“ biti relevantna i za kasnije pironiste, pa tako i prilikom korištenja Enezidemovih modusa (Grgić 2008, 39-40). Moguće je imati neke spoznaje o stanju stvari u svijetu, no naša je spoznaja uvijek ograničena različitim kontekstualnim relativizmima. Kao primjer možemo uzeti optičku iluziju štapa u vodi. Zbog načina na koji se štap pojavljuje u vodi suočeni smo s dva nesuglasna vjerovanja: „štap se pojavljuje kao da je ravan“ i „štap se pojavljuje tako da je slomljen“. Enezidema danas najviše pamtimo kao autora takozvanih Enezidemovih modusa ili tropa. Pomoću njih je moguće ukazati na načine *na koje se predmeti pojavljuju kao promjenljivi* (Grgić 2008, 41). Iako će Enezidemovi modusi biti detaljno razrađeno kasnije u tekstu, samo ću kao primjer istaknuti jedan od modusa. Prvi se modus odnosi na razlike među životinjskim vrstama. Sekst kao jedan od primjera toga kako se isti predmet različitim vrstama može pojaviti drugačije ističe razliku u fiziološkoj strukturi životinja. Primjerice, predmet opažanja se životinji sa žutim očima može pojavljivati drugačijim u odnosu na čovjeka koji nema žute oči. Životinjama sa žutim očima se tako predmet koji se čovjeku pojavljuje bijelim može

pojavljivati žutim (PH I. 44). Iako nema mnogo dokaza da je Enezidem doista autor modusa, sigurno je to da je morao imati određeni sistem kojim je dokazivao da se stvari pojavljuju na način da posjeduju suprotna svojstva. Jedino je pitanje je li njegov sustav bio uređen na onoj razini kakvoj ga pronalazimo u kasnijim izvorima (Grgić 2008, 38-41).

Iako je povijesni period između Enezidema i Seksta vrlo nejasno određen, jedan se pironovac tog perioda ističe svojim utjecajem na argumentacijske forme kasnijeg pironizma – Agripa. Iako danas nismo sigurni je li Agripa uopće bio povijesna ličnost, Diogen mu u svojim tekstovima pripisuje autorstvo takozvane Agripine trileme koja se izvodi pomoću njegovih pet modusa. Tih pet modusa skepticima omogućava uviđanje nužnosti suzdržavanja od suda o stvarima (Grgić 2008, 42)

Pironizam Seksta Empirika

Sekst Empirik predstavlja vrhunac antičkog pironizma. Sekst je dobro upoznat s učenjima svojih prethodnika Timona i Enezidema, a vjerojatno i s većinom cjelokupne pironovske tradicije (Grgić 2008, 42-43). Svoje najvažnije djelo, *Obrisi pironizma*, započinje stvaranjem distinkcije između tri vrste filozofa: oni koji tvrde da su pronašli istinu, oni koji tvrde da istinu nije moguće spoznati, te oni koji samo nastavljaju istraživati.

Oni koji se u navlastitu smislu riječi nazivaju dogmaticima, primjerice Aristotel, Epikur i njihovi sljedbenici, stoici te neki drugi, smatraju da su pronašli istinu, Klitomah, Karnead i njihovi sljedbenici te drugi akademičari iznijeli su tvrdnju da je ona nespoznatljiva. Skeptici pak istražuju. (PH I. 3)

U ovome je citatu već evidentna razlika između skeptika i drugih dogmatskih škola mišljenja. Oni ništa ne tvrde niti zaključuju o prirodi stvari u svijetu, već istražuju što ih vodi do stanja suzdržanosti. Stanje suzdržanosti posljedično vodi ka stanju neuznemirenosti. Zbog toga skeptički nazor možemo nazvati i istraživačkim. Istraživalačka narav skepticizma je povezana sa samim pojmom skepticizma i na etimološkoj razini. Sekst u *Obrisima* sebe i svoje istomišljenike naziva *skeptikoi* (*skeptikos* u jednini), odnosno skeptici. Grčku riječ *skeptikos* znači „istraživač“. Dakle, čak i na lingvističkoj razini skeptici svojim imenom upućuju na vlastiti istraživački karakter. Tim se karakterom i ističu u odnosu na ostale filozofske struje tog vremena. Dogmatici su smatrali da

su svojim istraživanjima spoznali istinu, dok su akademičari smatrali kako ishod njihova istraživanja pokazuje kako istinu nije moguće spoznati. Skeptici su jedini koji i dalje istražuju (PH I. 1-2). Moguće ga je nazvati i suzdržavalačkim zbog stanja koje izaziva.

Ovdje nailazimo na problem. Teško je pomiriti ove dvije teze o skepticizmu, tj. nije moguće istovremeno biti u konstantnom stanju istraživanja i u stanju neuznemirenosti i suzdržavanja (Grgić 2008, 44-46). Jedno od potencijalnih objašnjenja kojima se ova dva pojma nastoje pomiriti je sljedeće: Dogmatici svoje istraživanje zaključuju kada sa sigurnošću mogu ustvrditi da je p istinit ili neistinit. S druge strane pironovci, koji se suzdržavaju od suda, ostavljaju prostor da u budućnosti steknu neke nova saznanja o p-u koja će ih ponovno potaknuti na istraživanje. U tom kontekstu suzdržavanje od suda nije konačno, već privremeno. No, prema Grgiću, takvo shvaćanje pironovske metode istraživanja nije relevantno s obzirom na to da Sekst ističe kako skeptici i dalje istražuju, a ne da su u stanju pripravnosti dok im se ne ponude novi argumenti pomoću kojih bi nastavili istraživati (Grgić 2017, 22). Povrh toga, Grgić ističe još nekoliko argumenata prema kojima pironovci, ako prihvatimo izloženo objašnjenje njihova istraživačkog karaktera, uopće ne mogu postići cilj svog skepticizma – *ataraxiu*. Činjenica je da postoji beskonačno mnogo pojava i misli koje skeptik u svakodnevnom životu mora razmatrati, što znači i da postoji beskonačno mnogo izvora neuznemirenosti. Kada bi skeptik i postigao određenu dozu neuznemirenosti, to stanje bilo bi vrlo krhke naravi. Dovoljno je samo osvijestiti količinu neistraženoga da se ponovno vrati u stanje „uznemirenosti“. Nadalje, stanje u kojem bi se skeptik u tom slučaju našao uopće ne bi bila *ataraxia*, duševno stanje apsolutne neuznemirenosti koje ne može narušiti nikakvo vjerovanje određene vrste. Takvo stanje jednostavno nije moguće postići ako je skeptik u konstantnom stanju otklanjanja jednog po jednog vjerovanja. *Ataraxiu* je jedino moguće postići ako skeptik odustane od vjerovanja i traganja za istinom, koje predloženo objašnjenje sugerira (Grgić 2008, 47).

Sekstova je definicija skepticizma već navedena u ranijem poglavlju, no ovdje ću je ponoviti zbog detaljnije analize koja slijedi u nastavku teksta:

Skepticizam je sposobnost da se na bilo koji način u suprotnost stave pojave i misli, sposobnost na temelju koje, zbog istojakosti u suprotstavljenim stvarima i iskazima, dolazimo najprije do suzdržavanja, a nakon toga do neuznemirenosti. (PH I. 8)

Drugim riječima, Sekst smatra kako skeptik ponajprije mora, neovisno o kombinaciji u kojoj se pojave i misli nalaze, biti u stanju staviti ih u suprotnost zbog njihove istojakosti. Istojakost se odnosi na to da niti jedan od suprotstavljenih iskaza nema prednost nad drugim, oni su jednako uvjerljivi i neuvjerljivi. Važno je reći kako skeptik prilikom izražavanja nesuglasja među istojakim pojmovima u niti jednom trenutku ne zastupa nikakva vjerovanja. Skeptik samo opisuje stanje u kojem se nalazi na koje su ga navele *pasivne predodžbe*, pojave. Drugim riječima, skeptik samo iznosi izvještaj o onome što mu se pojavljuje, bez ikakvih osobnih vjerovanja ili dogmatskih tvrdnji o vanjskom svijetu. U ovom kontekstu, vjerovanja ili dogme možemo shvatiti kao pristanak na nešto neočito prilikom istraživanja (PH I. 15). Zbog njihove istojakosti dolazi do suzdržavanja s obzirom na to da ne možemo ništa tvrditi o sukobljenim iskazima. Suzdržavanje tako možemo shvatiti kao odbijanje pristanka na vjerovanje. Iz toga proizlazi to da ne možemo tvrditi da postoje situacije koje su po svojoj prirodi loše. Zbog toga stanje suzdržavanja vodi ka neuznemirenosti, nepomućenosti i mirnoći duše (PH I. 8-30).

Pojave i vjerovanja

Na temelju do sad iznesenih teza možemo zaključiti kako je Sekst smatrao da neuznemireni život kojem skeptici teže ima pozitivnu i negativnu sastavnicu. U pozitivnom smislu, skeptik vodi život slijedeća pojava, dok u negativnom smislu možemo govoriti o životu bez vjerovanja. Dakle, skeptik odbacuje vjerovanja zato što ona iziskuju pristanak na to da su neočite stvari o svijetu zbiljske. Pojasnit ću to na već spomenutom primjeru meda. Kada skeptik kaže da ga med oslađuje, on slijedi pojave, odnosno iznosi iskaz o tome kakvim mu se med pojavljuje. Pri tome, skeptik ne iznosi nikakve dogmatske tvrdnje o medu, kao što ni ne usvaja vjerovanja o tome kakav je med po svojoj prirodi na temelju toga kakvim mu se pojavljuje. To je aktivna radnja na koju skeptik sam može utjecati (PH I. 13-15). Pojave, s druge strane, predstavljaju opažajne stvari koje se događaju mimo naše volje. One se ne odnose samo na fizičke predmete, već i na sve drugo što se može pojavljivati. Primjerice, filozofska teorija se može pojavljivati konzistentnom. Budući da su pasivna skeptik dopušta da mu se stvari pojavljuju, ali sam odlučuje ne formirati vjerovanja o njima na temelju pojava (PH I. 19).

Koja točno vjerovanja (ili dogme) skeptik ne zastupa? Sekst kazuje:

(...) *on ne zastupa dogme u onom smislu u kojem je dogma, kako neki tvrde, pristanak na neki neočit predmet istraživanja u znanostima. Pironovac naime ne pristaje ni na što neočito.* (PH I. 13)

Skraćeno, možemo reći da skeptici ne zastupaju doktrinirana vjerovanja. Cilj im je eliminirati vjerovanja o takvim stvarima, odnosno dogme. Možemo reći kako skeptici zapravo nastoje ukloniti dvije vrste vjerovanja. Prva se vrsta odnosi na vjerovanja o običnim predmetima o kojima vjerovanja stječemo na temelju znanstvenih ili filozofskih teorija. Drugu vrstu predstavljaju vjerovanja o specifičnim predmetima koje istražuju znanstvenici ili filozofi. Ako prihvatimo ovakvu definiciju vjerovanja koja skeptici odbacuju, otvaramo mogućnost da skeptici mogu imati mnogo različitih vrsta vjerovanja. Čini se da iz te perspektive možemo tvrditi da skeptik, primjerice, vjeruje da je med sladak. Iz činjenice da ga med oslađuje, skeptik ne zastupa neko vjerovanje koje se bazira na znanstvenim ili filozofskim teorijama. On se može suzdržavati od suda o tome postoji li svojstvo slatkoće i tako izbjeći dogmatizam (Grgić 2008, 55-56).

Međutim, također postoje argumenti koji upućuju na to da je skeptičku poziciju nemoguće svesti samo na odbacivanje teorijski opterećenih vjerovanja, već da su teoretski dužni odbaciti svako vjerovanje. Već je u tekstu prezentirana činjenica da skeptici odbacuju mogućnost da prihvate nešto kao istinito, tako da možemo zaključiti da nemaju vjerovanja u smislu da nešto prihvaćaju kao istinito vjerovanje. Ako na temelju toga zaključimo da Sekst zahtijeva ukidanje bilo kakvog vjerovanja, to zahtijeva radikalnu promjenu načina na koji percipiramo ljudsku spoznaju i djelovanje u svijetu. Ako se skeptiku u datom trenutku med učini slatkim, on će priznat da biva oslađen medom, ali iz tog iskustva neće formirati vjerovanje o tome kakav je med zapravo po svojoj prirodi. Dakle, skeptik će djelovati na temelju toga kako mu se stvari pojavljuju u datom trenutku, ali bez prihvaćanja ikakvih vjerovanja o prirodi onoga što mu se pojavljuje. Moguće je postaviti pitanje: Je li nužno skepticima pripisati tako radikalnu poziciju? Uzmemo li u obzir određene Sekstove teorije postavke, čini se da je doista tako. S obzirom na to da Sekst tvrdi da se skeptici suzdržavaju od suda o tome postoji li bilo što istinito, a vjerovanje razumijemo kao pristanak na istinitost pojave, skeptik se mora odreći bilo kakvih vjerovanja. Moguće je i tvrditi kako je potrebno posegnuti za nekom vrstom kriterija istine kada govorimo o nečemu poput prirode meda, ali, kao što će biti izloženo kasnije u radu, pironovci tvrde kako se potrebno suzdržati

od suda o postojanju kriterija istine. Zbog toga izgleda kako im je nemoguće pripisati usvajanje bilo kakvih vjerovanja (Grgić 2008, 57).

Budući da pironovci ne zastupaju vjerovanjam njihov se život zasniva na slijeđenju pojava. Termin pojava (*phainomenon*), kao što sam već naglasila, kod Seksta nije ograničen samo na osjetilnu spoznaju. *Phainomenon* se odnosi na sve ono što se čovjeku smisleno može pojaviti. Dakle, može se pojavljivati čovjekovim osjetilima (bjelina, slatkoća, toplina), ali se na isti način mogu pojavljivati i apstraktni entiteti poput uvjerljivosti teorija, argumenata i slično (Grgić 2008, 57). Drugim riječima: (...) oni slijede bilo što što se pojavljuje njihovim osjetilima ili njihovu duhu, i ne sugeriraju da pojave moraju biti ograničene na neku klasu stvari. (Grgić 2008, 57)

Prije daljnjeg polemiziranja o načinu na koji Sekst shvaća pojave i pojavljivanje, korisno bi bilo izložiti neke interpretacije kako možemo razumjeti pojave. Prva interpretacija glasi: (1) *Pojavljuje se da x jest F*. Ova formula ukazuje na priznanje da mi se pojavljuje nešto poput slatkog meda, ali ne uključuje pretpostavku da taj predmet stvarno postoji. Takvo objašnjenje pojava dovodi u pitanje postojanje vanjskog svijeta, što je primjerice slučaj u modernom skepticizmu. Druga formulacija (2) *x se pojavljuje kao F* može biti i proširena: (2a) *Isto x pojavljuje se i kao F i kao ne-F*. U ovom slučaju priznajemo da med postoji, ali da nam se pojavljuje njegovo svojstvo slatkoće. Dakle, ako prihvatimo ovu formulu, to znači da se pironovci ne suzdržavaju od suda kada je u pitanju postojanje vanjskog svijeta (Grgić 2008, 58).

Način na koji se pironovcu stvari pojavljuju moguće je shvatiti dvojako. Ako pretpostavimo da pojavljivanje nečega ne izaziva nikakvu kognitivnu vezu (ili ne uključuje stvaranje vjerovanja) između stvari i onoga kojemu se ona pojavljuje, skeptičko stajalište možemo shvatiti *neepistemički*. No, u slučaju da termin „pojava“ shvatimo kao grčko *phainetai* (pojavljivati se), onda taj termin može upućivati na neku vrstu kognitivnog odnosa između predmeta i onoga koga predmet aficira. *Phainetai* se ne odnosi na neko čvrsto vjerovanje, već je prije riječ o provizornoj vrsti vjerovanja. U tom slučaju, pojavljivanje ima *epistemički* karakter, te ćemo ga prihvatiti ako Sekstovo stajalište shvaćamo na način da on odustaje samo od dogmi. Takvo shvaćanje pojava moguće je i formulaično objasniti. Primjer „Med mi se pojavljuje kao sladak“ moguće je napisati na ovaj način: (1) *x mi se pojavljuje kao F, ali se* (2) *suzdržavam od suda da li x jest F* (Grgić 2008, 59). Ako prihvatimo *neepistemičku* interpretaciju, (1) se odnosi samo na stanje pasivne afekcije, a

(2) referira na suzdržavanje od vjerovanja. Prema *epistemičkoj* interpretaciji i (1) i (2) predstavljaju neku vrstu vjerovanja (Grgić 2008, 59).

Grgić smatra kako treba inzistirati na umjerenijoj, *epistemičkoj* interpretaciji. Sekst tvrdi da skeptik ima ipak zastupa neka vjerovanja, ona u općenitom smislu te riječi. Vjerovanje u tom širem, općenitom smislu riječi predstavlja *stanja na koja je prinuđen u skladu s predodžbom* (PH I. 13). Dakle, takav je oblik vjerovanja nametnut. No, o čemu Sekst govori kada spominje pasivne predodžbe na koje smo prinuđeni? Odgovor na to pitanje nalazi se u sljedećem citatu:

Čini mi se da su oni koji kažu da skeptici odbacuju pojave gluhi na ono što govorimo. Jer kao što smo i ranije kazali, mi ne obaramo one stvari koje nas mimo naše volje vode pristanku u skladu s pasivnom predodžbom – a to su pojave. A kada istražujemo je li predmet onakav kakav se pojavljuje, tada dopuštamo da se pojavljuje, i ne istražujemo pojavu, nego ono što se o pojavi kaže; a to se razlikuje od istraživanja same pojave. Primjerice, pojavljuje nam se da med sladi. To priznajemo, jer smo opažajno oslađeni. No da li med jest sladak, to, koliko je stvar razuma, istražujemo – a to nije pojava, nego ono što se kaže o pojavi. (PH I. 19-20)

Riječ je o podužem citatu, no on je ključan za razumijevanje odnosa između pojava i vjerovanja. Na prvi se pogled može činiti da Sekst brani poziciju da skeptici prihvaćaju pojave, no takvo objašnjenje nema smisla. U *Obrisima* Sekst vrlo jasno kako skeptik prihvaća pojave. Riječ je zapravo u tome da Sekst u ovom odlomku nastoji pokazati kako skeptici prihvaćaju vjerovanja u općenitom smislu. Tvrdi kako: *mi ne obaramo one stvari koje nas mimo naše volje vode pristanku u skladu s pasivnim predodžbama*. U ovom slučaju *pristati u skladu s pasivnim predodžbama* znači isto što znači i zatupati vjerovanja u općenitom smislu riječi. O kakvoj je ovdje vrsti vjerovanja riječ? Sekstu to vjerovanje predstavlja *prihvaćanje neke stvari, to jest pristajanje na stanja na koja smo prinuđeni* (Grgić 2008, 63). Dakle, ako me med prilikom konzumacije osladi, onda prihvaćam to stanje oslađenosti u kojem se nalazim. U navedenom tekstu Sekst vrlo jasno iznosi distinkciju između predodžbe i pojave. *Pojava je ono što nas mimo naše volje vodi pristanku, a predodžba je ono u skladu s čim nas pojava vodi pristanku*. (Grgić 2008, 64) Pasivan karakter predodžbe uvjetuje to da će i prihvaćanje onoga što se pojavljuje biti pasivno. Pojave su ono iz čega skeptikovo mišljenje potječe, dakle skeptikovo se vjerovanje odnosi na pojavu, a ne na stanje afekcije. Sekst pojavu također smatra kriterijem skeptičkog nazora (Grgić 2008, 65):

Dakle, tvrdimo da kriterij skeptičkog nazora jest pojava, a pod tim implicitno mislimo na njezinu predodžbu; jer ona, budući da ovisi o pasivnom i nedobrovoljnom stanju, nije predmet istraživanja. Stoga, po svojoj prilici, nitko neće dvojiti o tome pojavljuje li se predmet ovako ili onako, no je li takav kakav se pojavljuje, to se istražuje. (PH I. 22)

Kriterij u ovom kontekstu znači kriterij djelovanja, odnosno što je to što utječe na način na koji će skeptik živjeti svoj svakodnevni život. On će se ravnati prema pojavama, odnosno prema tome na koji način stvari aficiraju njegov duh. To bi izgledalo otprilike ovako. Kušajući med, skeptik će tvrditi da ga slatkoća meda aficira tako da u njegovoj duši stvara predodžbu. Pristanak na tu predodžbu znači samo to da mu se med pojavio kao da je sladak, ali on iz toga ne zaključuje da je slatkoća svojstvo koje med posjeduje. Dakle, kada skeptik tvrdi da se ravna prema pojavama, on se zapravo ravna prema predodžbama, predodžbama iz kojih ne može zaključiti o svojstvima stvari. Dakle, skeptik ima vjerovanja o onome što se pojavljuje, što njemu izaziva predodžbu. Iz toga zaključujemo kako skeptik ima vjerovanja o svijetu, odnosno prakticiraju ranije navedenu *epistemičku* interpretaciju (Grgić 2008, 65).

Sekst svojim skepticizmom ne nastoji narušiti konvencionalna vjerovanja o svijetu, već mu je cilj ukinuti racionalističko objašnjenje tih pojava. Racionalisti smatraju kako putem razuma mogu spoznati stvari onakvima kakve one jesu zapravo, dok Sekst želi ukazati da ukidanjem takvog pristupa ne gubimo ništa odviše važno (Grgić 2008, 67).

Pironovska metoda istraživanja

Sekst u I. knjizi *Obrisa* iznosi tezu kako je u ranoj fazi pironizma cilj skeptičkog nauka doista bio potraga za istinom:

Jer započevši filozofirati kako bi presudili i spoznali koje su predodžbe istinite a koje neistinite – s namjerom da postignu neuznemirenost – skeptici su zapali u istojako nesuglasje; ne mogavši ga presuditi, suzdržali su se. A kada su se suzdržali, sama od sebe uslijedila je neuznemirenost o stvarima koje se tuču vjerovanja. (PH I. 26)

Iako su započeli svoju filozofiju u potrazi za istinom s ciljem postizanja neuznemirenosti, skeptici su u jednom trenutku odustali od takve vrste istraživanja, u korist suzdržavanja od suda. U

suzdržavanju od suda pronašli su cilj svog prvobitnog traganja za istinom, neuznemirenost. Zbog toga možemo reći kako se Sekst uopće ne bavi traženjem istine. Opis skeptičkog istraživanja Sekst uvrštava u već navedenu definiciju skepticizma. Istraživanje se provodi na način da se u suprotnost stave pojave (PH I. 18-20). Kao što i Sekst sam naglašava, važno je istaknuti kako predmet istraživanja nisu pojave same po sebi, već ono što se o pojavi kazuje: *A kada istražujemo je li predmet onakav kakav se pojavljuje, tada dopuštamo da se pojavljuje, i ne istražujemo pojavu (...)* (PH I. 19). Primjerice, ako skeptik istražuje način na koji mu se med pojavljuje, on će reći da ga med oslađuje (pojavljuje mu se na način da sladi). Istražujući pojavu meda kao slatkog, skeptik istražuje ono što se kaže o danoj pojavi, a ne pojavu samu po sebi. Slatkoću meda će istražiti na način da toj pojavi u suprotnost stavi pojavu meda kao ne-slatkog (PH I. 20).

Skeptički način istraživanja možemo razdvojiti na tri različita načina provođenja istraživanja. Prva, najčešća vrsta skeptičkog istraživanja je sukladno ranije opisanom primjeru. To je istraživanje drugog reda, a predmet istraživanja predstavlja neka dogma vezana uz stvar ili pojavu, ali ne i stvar sama po sebi. Cilj ove vrste istraživanja jest suzdržavanje od suda do čega skeptik dolazi na način da se u suprotnost stavi jednako čvrste dogmatske izrazi o istoj stvari. Druga se vrsta odnosi na istraživanje prvog reda koju Sekst spominje na početku svog djela *Protiv logičara*, no ne izražava što točno pod tim misli. Grgić predlaže kako je moguće da je Sekst mislio na primjenu Enezidemovih deset modusa, budući da se kao predmet istraživanja u većini modusa stvar sama po sebi, a ne dogmatska tvrdnja. No, zato što postoji mogućnost da se modusi odnose i na dogmatske iskaze, te činjenica da sam Sekst tvrdi kako modusi služe zaključivanju istraživanja, a ne za spoznavanje istine. Treća, Sekstu omiljena vrsta, provodi se pomoću Agripinih modusa. Takvo se istraživanje provodi u negativnom smjeru, jer je njegov cilj dokazati kako je dogmatsko uvjerenje da je moguće spoznati istinu i znanje pogrešno (Grgić 2008, 49-50). Iz ovog kratkog prikaza različitih načina skeptičkog istraživanja zaključujemo kako skeptik nikada neće doći do istine. Skeptičko istraživanje jednostavno ne dopušta njezin pronalazak.

Imajući to na umu, evidentno je da moramo odbaciti predodžbu pironovaca kao neuznemirenih i istraživača i suzdržavatelja, zato što nije tako da oni neprestano istražuju i otkrivaju da se moraju suzdržavati kako bi postigli sve veću neuznemirenost. Grgić stoga nalaže kako je potrebno pronaći alternativno objašnjenje prirode njihova istraživanja i suzdržavanja. Prvo objašnjenje je moguće pronaći u ranije citiranom odlomku koji opisuje nastanak skeptičkog istraživanja. Iz njega

iščitavamo kako su se raniji filozofi upustili u istraživanje zato što su zbog nečega bili u stanju uznemirenosti. U *Obrisima* navodi dva moguća razloga njihove uznemirenosti: (1) (...) *daroviti ljudi, uznemireni zbog nepravilnosti u stvarima* (...) (PH I. 12); (2) *Jer onaj koji vjeruje da je nešto po prirodi valjano ili loše stalno je uznemiren* (PH I. 27). Prvi se razlog odnosi na to da se stvari pojavljuju na način da imaju oprečna svojstva, no iz samog skeptičkog nazora, koji tvrdi da dolazimo do neuznemirenosti upravo tako da stavimo stvari i pojave u suprotnost, zaključujemo kako ovo ne može biti razlog uznemirenosti, barem u slučaju skeptika. Drugi se razlog odnosi na dogmatske filozofe, i sve one koji su prihvatili njihove teze. Odnosno, uznemirenost proizlazi iz formiranih vjerovanja o stvarima. No, s obzirom na to da su filozofi nastojali početnu uznemirenost riješiti upravo formiranjem vjerovanja, zastupanje vjerovanja ne može biti uzrok početne uznemirenosti. Odgovor jedino može biti da početna uznemirenost proizlazi iz toga da su tadašnji filozofi vjerovali da pojave moraju biti istinite ili lažne. Dakle, uznemirenost proizlazi iz sukoba između pojava i spoznaje da jedna od tih pojava mora biti istinita u odnosu na drugu (Grgić 2008, 50-51).

Ishod dogmatskog istraživanja predstavlja skup vjerovanja kojega su dogmatici sistematizirali u tri područja filozofije: fiziku, logiku i etiku. Među dogmaticima bilo je i onih koji su ustanovili kako je nemoguće donijeti sud kada su u pitanju sukobljene pojave, te posljedično kako nije moguće doći do istine. U drugu ruku, pironovci ne smatraju da je potrebno donijeti presudu o sukobljenim pojavama, već da se zbog uvjerljivosti sukobljenih pojava moraju odreći donošenja suda o njihovoj istinitosti. Posljedično, pironovci su otkrili da ako prate stvari na način na koji se pojavljuju suzdržavajući se od donošenja suda, da će postići stanje neuznemirenosti. Pomirivši se sa spoznajom da se stvari pojavljuju na način da imaju suprotna svojstva, otkrivaju kako je moguće voditi savršeno smislen, neuznemiren život (Grgić 2008, 52).

Potrebno je još odgovoriti na ranije postavljeno pitanje. Na koji je način moguće pomiriti koncept skeptika kao trajnih istraživača i suzdržavatelja? Sekst pironovsku metodu istraživanja definira kao dispoziciju, odnosno sposobnost da se pojedine stvari i misli stave u suprotnost. Ključnu ulogu u tom istraživanju imaju već spomenuti modusi pomoću kojih skeptici uspijevaju razviti takav odnos prema svijetu oko sebe. Skeptici ne moraju biti u konstantnom stanju aktivnog propitivanja, ali moraju imati sposobnost iskoristiti tu dispoziciju kad im je potrebna. Kako bi ilustrirao svoju konkluziju, Grgić iznosi primjer s tiraninom koji pokazuje kako bi izgledalo skeptičko istraživanje

vjerovanja . Zamislamo da nekom skeptiku tiranin zapovijedi da počini oceubojstvo. Skeptik u toj situaciji mora donijeti odluku hoće li ubiti svog oca ili neće. Budući da zastupa skeptičku poziciju, on će djelovati u skladu s pojavama. U njegovoj će argumentaciji biti ključno pokazati da ne postupa u skladu s nekim vjerovanjem kako bi izbjegao prigovore i dogmatizam (Grgić 2008, 54). Njegovo bi objašnjenje trebalo izgledati otprilike ovako: „(a) Običaji zajednice u kojoj sam odrastao nalažu da je oceubojstvo neispravno. (b) Iako je tako u mojoj zajednici, (1) moguće je da postoje zajednice koje su mi nepoznate u kojima bi takav čin bio ispravan. Nadalje, (2) postoje filozofske struje, poput one stoičke, koja nalaže da je život mog oca nevažan. Vjerovanja (a) i (b) su jednako uvjerljiva, zbog čega se moram suzdržati od suda o tome. No oceubojstvo mi se pojavljuje kao neispravan čin.“

Navedeni primjer ilustrira način na koji skeptici spajaju svoje trajno istraživanje i suzdržavanje. Usvojivši skeptičku dispoziciju oni je konstantno manifestiraju, i to u bilo kojem području života. *Oni su ili neprestano angažirani u uklanjanju vjerovanja ili su neprestano spremni da se upuste u nj kako ne bi brzopletu prihvatili neko vjerovanje* (Grgić 2008, 54). Nije im cilj pokazati da su vjerovanja neistinita, već skeptici ukazuju na to kako je potrebno prestati razmišljati koja je istinosna vrijednost pojava i vjerovanja ako želimo živjeti neuznemireni život. Objašnjena metoda istraživanja ne bazira se samo na istraživanju je li p ili $ne-p$, te da njihova istojakost vodi ka suzdržavanju. Skeptik, spoznajući da nema smisla tražiti istinu, koristeći svoju skeptičku dispoziciju, bivajući suočen s istojakim pojavama, dolazi u stanje suzdržanosti. Ovo je važno jer pokazuje da skeptik ima širok raspon vjerovanja na koja svoju dispoziciju može primijeniti jer je svjestan da nema smisla tražiti istinu samu po sebi. Taj raspon može biti apsolutno sveobuhvatan ili se primjerice može odnositi na ona vjerovanja koja ga sprječavaju u postizanju *ataraxie* (Grgić 2008, 55).

Modusi kod Seksta

Modusi ili *tropi* predstavljaju standardiziranu formu argumenata kojima se pironovci služe prilikom odricanja od suda. O njima doznajemo ponajprije iz *Obrisa pironizma* Seksta Empirika, te u nešto kraćoj inačici u *Životi i mišljenja istaknutih filozofa* Diogena Laertija, konkretnije u dijelu *Pironov život (life of Pyrrho)*. Sekst govori o deset modusa koje pripisuje „starijim

skepticima“, ponajprije već spomenutom Enezidemu, o pet modusa koje pripisuje „mlađim skepticima“ (oni se najčeće u literaturi pripisuju Agripi, primjerice u Diogenu), o dva modusa koja su zapravo skraćena verzija Agripinih pet modusa te osam modusa protiv kauzalnih objašnjenja, koje također pripisuje Enezidemu. U ovom je radu fokus na deset Enezidemovih modusa, kao i pet Agripinih modusa. Što se tiče osam modusa o kauzalnim objašnjenjima, Sekst ih u *Obrisima* nije dovoljno razradio za dublju analizu, budući da oni nestaju iz rasprave jednako brzo kako se u njoj i pojave (Bett 2019, 108).

Kao što je već navedeno u ovom radu, Sekst skepticizam definira kao sposobnost da se stvari i pojave stave u suprotnost. Zbog istojakosti pojava dolazi do suzdržavanja od suda, što skeptika vodi u stanje neuznemirenosti, odnosno *ataraxiu*. Važno je naglasiti da se Sekst, kao i u ostatku svoje filozofije, suzdržava od suda kada je u pitanju točnost navedenih modusa, njihov broj pa tako i njihova snaga (PH I. 35). U nastavku ću pokazati kako se modusi uklapaju u pironizam, te kako pripomažu u skeptičkoj metodi istraživanja.

Enezidemovi modusi

Deset Enezidemovih modusa predstavljaju strategiju izlaganja velikog broja suprotnosti među pojavama, što ih čini centralnim dijelom skeptičkog načina istraživanja. U suštini, modusi olakšavaju skeptičku argumentaciju pružajući sistematizirani oblik iznošenja određenih skeptičkih argumenata. Suprotnosti se odnose na suprotnosti u tome kakvima se stvari pojavljuju. Uzmimo kao primjer iskaz: „Morska voda pojavljuje se kao hladna – i pojavljuje se kao topla.“ Meni se pojavljuje kao hladna, dok se čovjeku pored mene pojavljuje kao topla. To se može formulirati i kao „x se pojavljuje kao F i kao ne-F“. Kada govorimo o tome kakvima se stvari pojavljuju, zapravo govorimo o tome kakvu one impresiju čine na nas, kakvima nam se čine. Ljudi zapravo kontrastiraju načine na koje im se stvari pojavljuju. Taj kontrast leži u centru skepticizma, pa tako i Enezidemovih modusa (Annas, Barnes 22-24). O važnosti u utjecaju modusa za pironizam govorio je i Diogen:

Što se tiče proturječnosti koje nastaju u njihovim istragama, skeptici su prvo ukazali na načine na koje nas stvari uvjeravaju, a zatim su na iste te načine ukinuli povjerenje u te stvari. Jer ono što nas uvjerava su stvari gdje se osjetilne percepcije uklapaju, kao i stvari koje nikada ili rijetko prolaze kroz promjenu. I tako, također, bivamo uvjereni stvarima kod

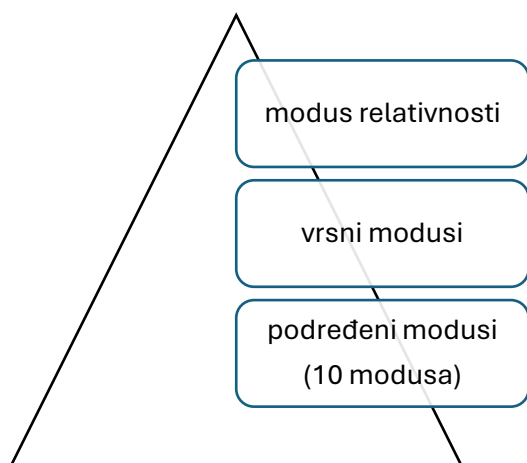
kjih postoji prihvaćen način obavljanja stvari i gdje su stvari utvrđene zakonima, te stvarima koje nam pružaju zadovoljstvo i zadivljuju nas. Pokazali su, dakle, na temelju suprotstavljanja onome što nas uvjerava, da su obje strane jednako uvjerljive.

Zbunjenosti koje su rješavali u vezi sa slaganjima između pojava i misli bile su u Deset Modusa, prema kojima su stvari koje su se razmatrale činile različitim. To su Deset Modusa koje pironistički pristup izlaže jednu po jednu. (IX. 78-9)

Iz priloženog je citata vidljivo kako Diogen naglašava važnost modusa upravo zato što su skeptici pomoću takvog sistematiziranog sustava uspjeli razriješiti zbunjujuće interakcije između pojava i misli. Stvorivši tu distinkciju, uspjeli su pokazati da su obje strane argumenta jednako vrijedne i uvjerljive. Diogen je uz taj svojevrsni uvod u deset modusa svaki od modusa i sustavno objasnio, što ga čini važnim izvorom za ovu temu, no u ovom je radu ipak naglasak na Sekstu. U *Obrisima pironizma*, Sekst deset modusa navodi na sljedeći način:

(...) prvi je onaj koji se osniva na raznolikosti među životinjama; drugi onaj koji se osniva na razlici među ljudima; treći onaj koji se osniva na razlikama u ustrojima osjetilnih organa; četvrti onaj koji se osniva na okolnostima; peti onaj koji se osniva na položajima, razmacima i mjestima; šesti onaj koji se osniva na primjesama; sedmi onaj koji se osniva na količinama i ustrojstvima predmeta; osmi onaj koji proizlazi iz relativnosti; deveti onaj koji se osniva na čestim ili rijetkim susretajima; deseti onaj koji se osniva na načinima života, običajima, zakonima, mitskim vjerovanjima i dogmatskim pretpostavkama. Tim se poretkom koristimo proizvoljno. (PH I. 36)

Svi navedeni modusi spadaju pod takozvani modus relativnosti, te on predstavlja *najviši rod modusa*. U hijerarhijskoj strukturi, tom su modusu podređena tri *vrсна modusa*, a pak njima navedenih deset modusa koje Sekst naziva *podređenim modusima*.

Vrsni se modusi odnose na to s obzirom na koga ili što je spoznaja relativna. S obzirom na to, Sekst ih dijeli na (a) onaj koji se odnosi na relativnost spoznaje u odnosu na percipijenata, (b) relativnost spoznaje u odnosu na predmet prosuđivanja, te (c) onaj koji se temelji na odnosu na percipijenta i na predmet prosuđivanja. Modusu koji se odnosi na percipijenta podređena su prva četiri modusa, modus koji se odnosi na predmet prosuđivanja podređeni su sedmi i deseti modus, dok su ostali modusi (peti, šesti, osmi i deveti) podređeni modusu koji obuhvaća oba (PH I. 38-39).

S obzirom na to da se modusi međusobno diferenciraju na temelju konteksta, razlike u pojavljivanju predmeta moguće je prikazati shematski:

- (1) x se pojavljuje kao F relativno spram a.
- (2) x se pojavljuje kao ne-F relativno spram b.

U ovome slučaju „F“ i „ne-F“ označavaju stvari koje imaju nekompatibilna svojstva. Ono što diferencira moduse jedan od drugog jest način na koji specificiraju a i b. Primjerice, prvi se modus zasniva na razlikama između životinjskih vrsta. U tom kontekstu shematska formula glasi ovako:

- (1) x se pojavljuje kao F relativno spram životinjske vrste V.
- (2) x se pojavljuje kao ne-F relativno spram životinjske vrste V1.

Osnovna se konstrukcija formule ne mijenja prilikom korištenja ostalih modusa, pa tako formula koja se bazira na desetom modusu, onome koji se osniva na različitim načinima života, kulturama i običajima, glasi:

- (1) x se pojavljuje kao F relativno spram običaja O.
- (2) x se pojavljuje kao ne-F relativno spram običaja O1.

Pironisti su smatrali kako dolazimo do suzdržavanja od suda zbog pokazanih istojakosti koje su iznesene u navedenim premisama. One su istojake jer imaju istu razinu kredibiliteta u vezi njihove istinitosti, odnosno netočnosti. Iz toga proizlazi da ne smijemo donijeti odluku o tome preferiramo li a ili b opciju, pa tako niti pokazuje li se predmet našeg istraživanja kao F ili ne-F. U tom stanju suspenzije, ne možemo niti poricati niti tvrditi (Annas, Barnes 24-25). Uzmemo li i taj rezultat u shematski prikaz, dolazimo do opće forme modusa:

- (1) x se pojavljuje kao F relativno spram a.
- (2) x se pojavljuje kao ne-F relativno spram b.
- (3) ne možemo dati prednost (1) ili (2).
- (4) ne možemo priznati niti poreći da je x doista F ili ne-F te se moramo suzdržati od suda.

Na primjeru prvog modusa ću detaljnije objasniti navedenu shemu. Kao što sam već naglasila, prvi se modus zasniva na razlikama među životinjskim vrstama. Prve dvije premise prikazuju sukob koji počiva na istojakosti obiju premisa.

- (1) x se pojavljuje kao F relativno spram životinjske vrste V.
- (2) x se pojavljuje kao ne-F relativno spram životinjske vrste V1.

U teoriji, u shemu je moguće uvrstiti bilo koje dvije životinjske vrste, ali u praksi, pogotovo kod Seksta, obično se uvodi sukob između neke životinjske vrste i ljudi (Annas, Barnes 39). Zbog čega dolazi do sukoba? Do sukoba dolazi zbog bioloških razlika među životinjskim vrstama, zbog čega različite životinjske vrste od istih podražaja ne formiraju iste predodžbe. Do bioloških razlika, prema Sekstu, dolazi zbog različitih načina na koje se životinje množe (neke kopulacijom, a druge bez općenja), ali i različitosti u samim tjelesnim konstrukcijama i organima, posebno onima pomoću kojih se vrše opažanja. Primjerice, neke životinje imaju žučkaste oči, a neke krvave, dok

treće imaju drugačiji oblik zjenice. Nakon navedene dvije premise slijedi treća premisa koja je ključna budući da pokazuje istojakost među njima (PH I. 44).

(3) ne možemo dati prednost (1) ili (2).

Budući da postoje razlike između životinjskih vrsta i njihovih opažajnih i kognitivnih aparata, ne možemo dati prednost jednoj od prve dvije premise, zbog čega slijedi četvrta premisa koja pokazuje kako je jedini racionalni korak suzdržati se od donošenja suda kada je u pitanju priroda x-a.

(4) ne možemo priznati niti poreći da je x doista F ili ne-F te se moramo suzdržati od suda.

Na sličan je način naravno moguće objasniti i sve ostale moduse.

Agripini modusi

Agripini modusi, kao i u prethodnom poglavlju objašnjeni Enezidemovi modusi, ključno su oruđe pironovske metode istraživanja. Riječ je o pet modusa: *prvi je onaj koji proizlazi iz nesuglasja; drugi onaj koji baca u beskonačnost; treći onaj koji proizlazi iz relativnosti; četvrti je hipotetički; a peti recipročni* (PH I. 164), kojima se Sekst uglavnom koristi kako bi opravdao (3) premisu opće forme Enezidemovih modusa („ne možemo dati prednost (1) ili (2)“). Važno je naglasiti da Sekst djelotvornost Agripinih modusa ne usmjerava na postizanje suzdržavanja od vjerovanja, već kako je pomoću njih moguće *na raznolikiji način opovrgnuti brzopletost dogmatika* (PH I. 177). Dakle, Agripinim se modusima pokazuje kako znanje nije moguće, a ne da je potrebno suzdržavati se od suda (PH I. 177). U nastavku ću ukratko objasniti svaki od modusa, te ga staviti u kontekst Sekstovog skepticizma.

Modus koji proizlazi iz nesuglasja jest onaj pomoću kojega uspijevamo dokučiti da je došlo do spora o predmetu istraživanja o kojemu nije moguće presuditi. Ako ovakvo Sekstovo objašnjenje prvog Agripinog modusa povežemo s općom formom Enezidemovih modusa, uočavamo kako zastupati ovaj modus znači prihvatiti prve dvije premise iz opće forme. Dakle, kao što se Enezidemovi modusi svode na modus relativnosti, isto tako se prema svojoj strukturi svode i na nesuglasje. Sekst postavlja pitanje o prirodi tog nesuglasja: „Je li nesuglasje presudivo ili nepresudivo? „ Ako je riječ o nepresudivom nesuglasju, potrebno se suzdržat jer ne možemo iznositi tvrdnje o nepresudivim predmetima nesuglasja. U slučaju da je riječ o presudivom

nesuglasju, postavlja se novo pitanje: „Odakle dolazi presuda?“ (PH I. 165, 170-171). Na to ćemo se pitanje vratiti.

Drugi modus, onaj iz beskonačnosti, jest onaj koji ukazuje kako nemamo polazište za dokazivanje, odnosno da izostaje prva premisa iz strukture argumenta. Možemo ga zapisati i na sljedeći način: P jer P1, P1 jer P2, P2 jer P3... S obzirom na to da niz dokazivanja ide u beskonačnost, nije moguće dokazati P (PH I. 166).

Modus iz relativnosti jest modus prema kojemu se predmet pojavljuje relativno spram prosuditelja i prema stvarima koje se opažaju s tim predmetom. Uz to se i suzdržavamo o tome kakav je taj predmet u svojoj prirodi. Povezan je s Enezidemovim modusima na način da ukazuje na istu stvar kao i osnovna forma modusa – sve se pojavljuje relativno (PH I. 167).

Sekst hipotetički modus vezuje uz dogmatike. Do tog modusa dolazi kada dogmatici bivaju bačeni u beskonačnost. Zbog toga, kao polazište uzimaju nešto što uopće ne dokazuju, već tvrde da proizvoljno rade ustupak nekoj pretpostavci, odnosno hipotezi. Iako je metoda hipoteze prihvaćena u nekim znanostima, Sekst u njoj uviđa veliki problem. Ako naš sugovornik uvede uvjerljivu hipotezu, mi možemo samo uvesti neki suprotnu hipotezu, te se tako možemo samo vrtiti u krug. Iz takve situacije Sekst ne vidi izlaz. Sekst jedino prihvaća da se kao hipoteza uzme sam predmet istraživanja, a ne nešto na temelju čega dokazujemo ili opravdavamo predmet istraživanja (PH I. 168, 173).

Na kraju, recipročni modus se javlja u situaciji kada je neku stvar koja je predmet istraživanja potrebno potvrditi na osnovu te stvari koja je predmet istraživanja. Dakle, mogli bismo ga zapisati i kao „Iz P1 doznajemo da P2; iz P2 doznajemo da P1.“ U takvoj situaciji je nemoguće uzeti jedno kako bi se dokazalo drugo, zbog čega dolazi do suzdržavanja po pitanju obje stvari (PH I. 169).

Vratimo se sad na prethodno postavljeno pitanje: Ako je nesuglasje presudivo, odakle dolazi ta presuda?“ Pomoću Sekstovog obrazloženja ovog problema, pokazat ću na ovom primjeru primjenu svih Agripinih modusa. Modus iz nesuglasja je već objašnjen te smo zbog pitanja vezanog za prirodu nesuglasja dobili pitanje kojim se bavimo. Sekst je uočio da ako je nesuglasje presudivo, ono je presudivo ili pomoću opažljive ili mislive stvari. Uzmimo primjer nesuglasja u vezi neke opažljive stvari. Ako je neka opažljiva stvar presudiva također pomoću neke opažljive stvari, budući da tada predmetom našeg istraživanja postaju opažljive stvari, onda će i ta opažljiva stvar

zahtijevati nešto drugo što bi ju učinilo uvjerljivom. Takvo nas objašnjenje vodi u beskonačan regres. Ako pak imamo slučaj da o opažljivoj stvari moramo prosuditi na temelju mislive stvari, onda, zato jer su i mislive stvari predmet nesuglasja, će i ta misлива stvar trebati nekakvo opravdanje ili uvjerljivost. Ako tu uvjerljivost pronade u drugoj misljivoj stvari, na sličan način dolazi do beskonačnog regresa kao i u slučaju dvije opažljive stvari. No, ako uvjerljivost traži u opažljivoj stvari, onda se uvodi modus iz recipročnosti. Do toga dolazi zato što uvjerljivost opažljivoj stvari tražimo u misljivoj stvari, a pak uvjerljivost te mislive stvari u opažljivoj. Sekst kazuje kako sugovornik u nadi da izbjegne modus iz beskonačnosti i recipročni modus može napraviti ustupak kako bi prikazao daljnji tijek argumenta. Tada se uvodi hipotetički modus iz kojeg nije moguće izaći. Suočeni sa sugovornikovom hipotezom, možemo samo stalno navoditi jednako uvjerljive suprotne hipoteze. No, to nije jedini problem. Ako iznositelj kao hipotezu predstavlja nešto istinito, onda on to čini dvojbenim. U suprotnom slučaju, ako hipotezom predstavlja nešto lažno, on stvara loše temelje za svoj argument. Modus relativnosti se odnosi na to da se sve opažljive stvari pojavljuju relativno spram onih koji opažaju. Na temelju ovog objašnjenja vidimo da u svakom slučaju u kojem je neka opažljiva stvar predmet istraživanja, moguće je iskoristiti svih pet modusa. Isti je princip i ako je predmet istraživanja misлива stvar (PH I. 171-177).

Ovim objašnjenjem principa na kojemu rade Agripini modusi dokazujemo i ono što je bilo rečeno na samome početku ovog poglavlja. Agripini modusi su usmjereni na pokazivanje zamki u koje dogmatici upadaju prilikom svojih argumentacija, a ne na suzdržavanje od suda.

Kriterij istine

Sekst kriterij istine definira kao *ono čime se, kako tvrde, prosuđuje zbiljnost i nezbiljnost, kao i ono čime se ravnamo u životu*. (PH II. 14) Dakle, kriterij istine predstavlja ono što nam omogućava razlikovanje istinitih od lažnih vjerovanja, i to na način da je kriterij polazište za zaključivanje da su istinita vjerovanja ta koja otkrivaju objektivnu prirodu predmeta opažanja. Ako bismo na tu definiciju primijenili klasični primjer vjerovanja „Med je sladak.“, ono bi bilo istinito samo ako bi slatkoća bila objektivno svojstvo meda. Na temelju toga možemo zaključiti da skeptici preuzimaju standardno shvaćanje kriterija istine kao nečega pomoću čega je moguće utvrditi objektivnu istinu

o stvarima u svijetu. Uz to omogućuje i razlikovanje istine od neistine. Zbog toga je kriterij istine važan preduvjet, pa tako i temelj svakog znanja (Prijić-Samaržija, Gavran Miloš 2011, 437-438).

Sekst prepoznaje tri različita značenja izraza kriterij: opće, posebno i veoma posebno. U najopćenitijem smislu, kriterij predstavlja svako moguće mjerilo spoznaje, pa pod tu kategorizaciju spadaju i prirodne stvari poput vida. Prema posebnom značenju, kriterij predstavlja svako tehničko mjerilo spoznaje, primjerice šestar. Naposljetku, u veoma posebnom značenju, kriterij predstavlja svako tehničko mjerilo spoznaje, ali spoznaje za neočite stvari. Dakle, u ovom shvaćanju kriterij nisu svakodnevne stvari, već logičke stvari kojima se dogmatici služe kada žele presuditi istinu (PH II. 15). Logički kriterij također ima tri značenja: *kriterij u smislu „od strane koga“*, *kriterij u smislu „pomoću čega“* i *kriterij u smislu „u skladu s čim“* (PH II. 16). Sekstu je cilj pokazati kako kriterij istine nije spoznatljiv na temelju tri različita značenja izraza kriteriji, ali i da nije spoznatljiv na temelju nijednog od logičkih kriterija. Kako to čini? Sekst to čini koristeći se već objašnjenom skeptičkom metodom, tako da će ovo objašnjenje biti vrlo slično Sekstovu objašnjenju o presudivom nesuglasju iz prethodnog poglavlja. Ta činjenica samo dodatno podcrtava učinkovitost i univerzalnost skeptičke metode i njezinih modusa.

Sekst započinje s uvidom da postoji nesuglasje oko pitanja postoji li kriterij istine. Budući da nesuglasje postoji, valja utvrditi je li to nesuglasje presudivo ili nepresudivo. Ako je nepresudivo, što je već pokazano u poglavlju o Agripinim modusima putem skeptičke metode, potrebno je suzdržati se. Ako je presudivo, kao što to dogmatici tvrde, potreban je usuglašeni kriterij pomoću kojega bi donijeli presudu. No, preduvjet za postizanje usuglašenog kriterija jest upravo rješavanje predloženog nesuglasja, zbog čega dogmatici upadaju u recipročan modus. Ako bi dogmatik umjesto toga predložio nekakav arbitraran kriterij istine te ga prisvojio, on upada u hipotetički modus. Ukoliko bi taj uveden kriterij dogmatik pokušao opravdati nekim drugim kriterijem, zapada u modus iz beskonačnosti. Zato što nije moguće postići konsenzus u vezi kriterija istine, te isto tako zato što ne znamo postoji li takav kriterij uopće, Sekst tvrdi, potrebno je suzdržati se i nastaviti istraživati (PH II. 18-20).

Ovime je Sekst pokazao kako je nesuglasje u vezi kriterija istine nepresudivo, no on nastavlja istraživati s namjerom da dogmatike opovrgne na što više načina. Zbog toga u *Obrisima* razmatra još i kriterij u smislu „od strane koga“, „pomoću čega“ i „u skladu s čim“. Sekst prvo na temelju prvog Enezidemovog modusa zaključuje kako čovjek ne može biti kriterij istine, kao što tvrde

dogmatici (PH II. 26-27), te kako kriterij „od strane koga“ uopće nije spoznatljiv s obzirom na to da nemamo nikakvo polazište prema kojemu se možemo ravnati kada je u pitanju kome ili čemu dati prednost kao kriteriju (PH II. 46). Nadalje, Sekst pokazuje kako i kada bi kriterij doista bio čovjek, nije moguće presuditi čime bi se čovjek trebao služiti kao kriterijem: osjetilima, razumom ili kombinacijom osjetila i razuma (PH II. 69). Zaključno, Sekst pokazuje kako čak i ako tvrdimo da je predodžba kriterij istine, nemoguće je presuditi o tome kojim predodžbama vjerovati, a kojima ne. Također, ako moramo jednu predodžbu opravdati drugom, pa nju trećom, zapadamo u modus iz beskonačnosti (PH II. 77-78).

Na taj način Sekst pokazuje da su dogmatici neuspješni u postuliranju kriterija istine. On kaže:

Valja znati da naša zadaća nije da ustvrdimo da kriterij istine nije zbiljski (jer to bi bilo dogmatski), nego, budući da se čini kako su dogmatici na plauzibilan način dokazali da postoji neki kriterij istine, suprotstavili smo im argumente za koje se čini da su plauzibilni ne tvrdeći sa sigurnošću niti da su oni istiniti niti da su plauzibilniji od protivnih argumenata, nego zbog naizgled plauzibilnosti tih argumenata i onih koje su iznijeli dogmatici izvodimo suzdržavanje. (PH II. 79)

Ističem ovaj citat iz dva razloga. Prvi razlog je taj što s ovim mislima Sekst zaključuje polemiziranje u vezi kriterija istine. Drugi je razlog taj što mislim da je ovdje vrlo jasno istaknut Sekstov skeptički stav. Sekst ne tvrdi da je on, ili skepticizam sam po sebi, u pravu, već kako zbog nesuglasja među teorijama, filozofima, ljudima, pa i životinjama (u ovom konkretnom slučaju u vezi kriterija istine) ne možemo tvrditi da je naša teorija ta koja vodi ka istini, ako postoje jednako plauzibilne opcije. Jedino što tada ostaje jest suzdržavanje od suda. Suočen s tim, skeptik slijedi svoj jedini kriterij, a to je pristajanje na to na koji nam se način stvari pojavljuju, ali iz toga ne izvodi zaključke o tome kakve su stvari objektivno po svojoj prirodi (Prijić-Samaržija, Gavran Miloš 2011, 437-438).

Pironizam i etika

U prethodnim sam poglavljima prikazala i objasnila skeptičku metodu istraživanja. Ona je povezana i sa skeptičkim poimanjem etike, s obzirom na to da i etika za pironovca ima naglašenu praktičnu ulogu. Na isti način kao što je *eudaimonia* cilj skepticizma, tako *eudaimonia* u antičkom grčkom poimanju etike znači živjeti dobar život. Dakle, u ovom je slučaju pitanje etike zapravo

pitanje kako živjeti skepticizam, pa je tako etika uvijek u pozadini skeptičkog djelovanja. Pitanje mogućnosti provođenja skeptičkog života, njegove djelatnosti i problematike bit će temeljno obrađeni u sljedećem poglavlju, budući da je problem življenja skepticizma povezan s problemom etičkog života za skeptike. Također, skeptici u svom istraživanju propituju i etička pitanja koja se bave upravo pitanjem najboljeg načina života, kao i onime što je „dobro“ ili „loše“ (Bett 2010, 181). Možda će sintagma „živjeti skepticizam“ u nekome izazvati asocijaciju na prvo poglavlje ovog rada i Pirona, kojega je Diogen u svom djelu oslikao na jedan gotovo negativan način, naglašavajući njegovu ravnodušnost opisom raznih anegdota iz njegova života. No, u ovom je radu već pokazano kako to uopće nije slučaj, a u nastavku će to postati još jasnije.

Ono što je ponajprije važno naglasiti jest da ovdje nije riječ o normativnoj etici. Normativna je etika vjerojatno prvo na što ljudi pomisle u svakodnevnom životu kada se sretnu s pojmom „etika“. Ona uključuje tvrdnje i vjerovanja o onome što je moralno ispravno, što je moralno dobro ili loše. Takve se tvrdnje i vjerovanja mogu odnositi na različita polja ljudske djelatnosti, bilo to djelovanje pojedinačnog čovjeka, zakoni, institucije, osobine... Mogu se odnositi na općenite slučajeve ili pak na pojedinačne. Tvrdnje i vjerovanja etičke prirode moguće je okupiti unutar nekakvog etičkog sistema, ali ona mogu postojati i sama po sebi (Sinnott-Armstrong 2006, 5). S druge strane, prema Walteru Sinnott-Armstrongu, pironovci su se bavili sasvim drugim tipom etike, moralnom epistemologijom, koja spada u domenu meta-etike. Meta-etika se bavi statusom normativnih etičkih teorija, tvrdnji i vjerovanja, a moralna se epistemologija bavi pitanjem kada normativne etičke tvrdnje i vjerovanja mogu biti spoznati. Dakle, kao što se epistemologija bavi pitanjima znanja, kako ljudi uopće znaju ono što znaju i može li to znanje ili vjerovanje biti opravdano, tako se moralna epistemologija bavi istim tim pitanjima o moralnim vjerovanjima (Sinnott-Armstrong 2006, 6). Moralnu je epistemologiju moguće diferencirati od normativne etike na temelju pitanja kojima se bave. Normativna etika se bavi pitanjem jesu li naša djelovanja opravdana, dok se moralna epistemologija bavi pitanjem jesu li naša vjerovanja opravdana. Primjerice, uzmimo situaciju u kojoj gladan siromah krade kruh. Normativna etika postavlja pitanje: „Je li opravdano ukrasti kruh ako si gladni siromah?“ S druge strane, moralna epistemologija postavlja pitanje: „Je li opravdano vjerovati da je opravdano ukrasti kruh ako si gladni siromah?“ (Sinnott-Armstrong 2006, 7-8). Važno je reći kako su ovo pojmovi vezani za suvremenu raspravu o etici, te da u starogrčkoj tradiciji nisu imali ovako razvijenu moralnu teoriju. Vratimo se Sekstu.

Bett unutar Sekstove etičke rasprave primjećuje nešto vrlo zanimljivo. Sekst se u svojoj raspravi o tome jesu li stvari dobre ili loše po svojoj prirodi ne koristi svojom standardnom skeptičkom metodom istraživanja. Očekivali bi da će Sekst iznijeti nesuglasne argumente za obje pozicije, dakle i da postoje stvari koje su po svojoj prirodi dobre ili loše i da takve stvari ne postoje. Te bi argumente vjerojatno preuzeo od dogmatičara s kojima cijelo vrijeme polemizira. Kada bi pokazao da je nesuglasje nemoguće riješiti zato što ne možemo jednom od dva argumenta dati prednost, došao bi do zaključka da se mora suzdržati. No, Sekst ovu metodu koristi jedino u prvoj knjizi *Obrisa* prilikom objašnjavanja desetog Enezidemovog modusa, dok u trećoj knjizi *Obrisa* i u *Protiv etičara* koristi samo neke elemente (Bett 2010, 182).

Deseti modus je, prisjetimo se, *onaj koji ovisi o načinima života, običajima, zakonima, mitskim vjerovanjima i dogmatskim pretpostavkama* (PH I. 145). Sekst također tvrdi kako je taj modus onaj koji se bavi uglavnom etičkim stvarima. Objašnjavajući taj modus, Sekst iznosi razne konfliktne situacije i običaje koji su prema nekim načinima života prihvatljivi, dok u drugima nisu. Primjerice, javni spolni odnos je prihvatljiv u Indiji, dok u Grčkoj nije; homoseksualnost je prihvaćena kod Perzijanaca, dok je u Rimu zabranjena, a kod Masegana se smatra indiferentnim predmetom; u Grčkoj je zabranjen incest, dok je brak s majkom običaj u Perziji (PH I. 152). To su samo neki od primjera koje Sekst navodi kako bi ukazao na istojakost suprotstavljenih pojava kada su u pitanju različiti običaji i kulture. Sekst iz svojih primjera izvodi isti zaključak na isti način kao i u slučaju prethodnih devet modusa. S obzirom na to koliko neriješenih nesuglasja po pitanju tih stvari, ne možemo reći kakvi su predmeti po svojoj prirodi, već samo kako nam se pokazuju relativno prema običajima, zakonima i slično. Dakle, i taj modus pokazuje da se potrebno suzdržati od suda kada je u pitanju priroda takvih vanjskih predmeta (PH I. 163). Analizirajući ovaj modus, dobivamo potvrdu kako je kod pironovaca doista riječ o moralnoj epistemologiji budući da obrađuju pitanja etike metodom istraživanja koja je epistemološka. Također, budući da se suzdržavaju jer ne mogu dati prednost niti jednoj od suprotstavljenih premisa, skepticizam dopušta mogućnost da znanje o moralu postoji, za razliku od akademičara koji ga negiraju (Castagnoli 2017, 223).

U trećoj knjizi *Obrisa*, Sekst jedino iz etičke rasprave izvlači istu konkluziju kao i u prvoj knjizi, a to je suzdržavanje od suda po pitanju toga je li nešto po svojoj prirodi dobro ili loše. No prilikom toga Sekst se ne služi metodom kojom se služi u prvoj knjizi, tako da umjesto da iznosi argumente

za ili protiv o stvarima koje su dobre ili loše po svojoj prirodi, on iznosi nesuglasne pozicije o tome koje su stvari po svojoj prirodi dobre ili loše (Bett 2010, 183). Primjeri koje Sekst navodi vrlo su slični primjerima koje navodi prilikom objašnjavanja desetog modusa. Bett tvrdi kako devijacija koju Sekst čini kada govori o stvarima koje su dobre ili loše po svojoj prirodi nije odveć važna, zato što ako nije moguće naći odgovor na pitanje koje su stvari po svojoj prirodi dobre ili loše, onda to vodi ka pitanju je li išta po svojoj prirodi dobro ili loše. No, ono što možda stvara najveću konfuziju jest to da Sekst iznosi nekoliko argumenata kojima pokazuje kako ništa po svojoj prirodi ne može biti dobro, loše ili indiferentno:

Vatra koja po prirodi grije svima se pokazuje kao grijuća, snijeg koji po prirodi hladi svima se pojavljuje kao hladeći – zapravo, sve stvari koje po prirodi aficiraju na isti način aficiraju sve stvari koje su, kako tvrde, u prirodnom stanju. A nijedna od stvari za koje se kaže da su dobro ne aficira sve kao dobro, kao što smo naznačili; dakle, ne postoji ništa što je po prirodi dobro. (PH III. 179)

Dakle, prema Sekstu, ako je nešto po svojoj prirodi inherentno x, ono se svima mora pokazivati kao x, a ne kao nešto drugo. Tako da kako bi nešto po svojoj prirodi bilo dobro, ono se mora činiti kao dobro svima. Isto princip možemo primijeniti isto tako i na ono što je po prirodi loše ili indiferentno. Budući da uvijek postoje nesuglasja po pitanju stvari koje su dobre, loše i indiferentne, ništa ne može biti takvo po svojoj prirodi. Ova se tvrdnja čini nekonzistentnom sa tipičnom Sekstovom skeptičkom pozicijom, što i on sam uočava. Sekst se iz toga pokušava izvući na dva način. Prvo se ograđuje od iznesene tvrdnje na način da kazuje kako to nije njegov argument, već argument neimenovanih ljudi. Ova je obrana sama po sebi nekonzistentna jer u drugim dijelovima teksta taj argument pripisuje sebi. Uz to, odmah nakon što je iznio navedeni citat, Sekst koristi isti argument, ali mu u tom djelu teksta dodaje nastavak kako se zbog nesuglasja sadržanom u tom argumentu moramo suzdržati od suda (Bett 2010, 183-184).

Sekst ovu istu tematiku obrađuje i u *Protiv etičara*, no sadržaj teksta koji se odnosi na to jesu li stvari po svojoj prirodi dobre ili loše vrlo je sličan onome u *Obrisima*. Razlika je u tome što u *Protiv etičara* ne nalazimo unutarnji konflikt koji je očit u trećoj knjizi *Obrisa* te uopće ne spominje suzdržavanje od suda (Bett 2010, 184). Izostanak suzdržavanja od suda je očit iz sljedećeg citata: *Kada razum ustanovi da nijedna od ovih stvari nije po prirodi dobra niti po prirodi loša, uslijedit će oslobađanje od uznemirenosti i čeka nas miran život. (M II. 130)* Dakle, u ovom djelu Sekst

tvrdi kako je *ataraxia* direktna posljedica ako prihvatimo zaključak da niti jedna stvar po svojoj prirodi nije dobra ili loša. Bett predlaže teoriju kako u Protiv etičara Sekst zapravo zastupa nekakvu raniju verziju pironizma koju povezuje s Enezidemom. Odnosno, Bett tvrdi kako je ta verzija pironizma konzistentna, te da se samo razlikuje od Sekstove uobičajene pozicije. Ono što je ovdje zanimljivo jest činjenica da u desetom Enezidemovom modusu ne pronalazimo tragove tog ranijeg pironizma.

Druga tema kojom se Sekst bavi u trećoj knjizi *Obrisa i Protiv etičara* jest pitanje umijeća življenja, odnosno postoji li takvo umijeće. U oba svoja djela Sekst tvrdi kako ono ne postoji, te uz to ne navodi kako bi se od te tvrdnje trebali suzdržavati. Pojam umijeća (*technê*) u etičkom kontekstu ima dosta dugačak povijesni kontinuitet u grčkoj filozofiji, te seže sve do Platona. *Technê je sustavno tijelo znanja usmjereno ka nekom praktičnom cilju.* (Bett 2010, 186) Takvo poimanje umijeća pronalazimo već kod Sokrata gdje on pomoću analogije zanata pokazuje težnju ka ostvarenju neke vrste etičkog znanja koje bi bilo primjenjivo na sve aspekte života. Ta vrsta umijeća bi prema toj analogiji trebala imati jednaku razinu uvjerljivosti i sistematičnosti kao primjerice umijeće gradnje brodova. Stoici su to poimanje umijeća još više razradili na način ta bi ono trebalo obuhvaćati sve aspekte života, a osoba koja bi bila u stanju živjeti u skladu s tim umijećem je stoički mudrac. Sekst tako u svojim djelima o umijeću življenja uglavnom polemizira s tim stoičkim teorijama, ali i s ostalim dogmatičarima u nešto manjoj količini (Bett 2010, 186).

Ono što je razočaravajuće u ovom dijelu Sekstove filozofije jest to što njegova rasprava o umijeću življenja zapravo skoro uopće nema veze s etikom. Njegova argumentacija uglavnom zahvaća sam pojam *technê*, bez analize njegovih etičkih postavki. Uz to, Sekst proučava i pitanja vezana uz to je li moguće načiti umijeće življenja, ako ono naravno uopće postoji. Kada se i bavi etičkim pitanjima, Sekst uglavnom citira stoike kako bi istaknuo njihovo odobravanje činova poput kanibalizma (M II. 190-196).

Kakva su bila Sekstova praktična stajališta i koje su prednosti koje im je pripisivao? Ono što se pojam prije ističe kada su u pitanju Sekstova praktična stajališta jest skeptički cilj (*telos*). *Telos* je ono što predstavlja krajnost poželjnih stvari, a za Seksta je to: *neuznemirenost u stvarima vjerovanja i umjerenost u stanjima što se tiče stvari na koje smo prinuđeni.* (PH I. 25) Stvari na koje smo prinuđeni su one stvari koje su neizbježne, poput gladi, žeđi i boli. S druge strane, nad stvarima koje su predmet vjerovanja možemo imati utjecaj, zbog čega su ona i predmet

skepticizma. Zbog toga možemo reći da je doseg skeptikove neuznemirenosti ograničen, ali i uz ta ograničenja Sekst smatra kako je skeptik u puno boljem položaju nego ostali. Neki bi se čak mogli zapitati kako je moguće da skeptici uopće nude nekakav *telos* (Bett 2010, 187). Sekst ga definira kao: *ono radi čega se sve čini ili razmatra, a što se samo ne čini niti razmatra radi nečega drugog; ili: cilj je ono krajnje od poželjnih stvari.* (PH I. 25) Postavljanje *telosa* je tako dio standardne prakse unutar dogmatičarskih etičkih teorija. To je cilj kojemu bi svi ljudi trebali težiti ili da mu teže po prirodi. Obično ga se opisivalo i kao najveće dobro, što se kosi sa skeptičkom pozicijom koja tvrdi kako s obzirom na to da se ništa svima ne pokazuje kao dobro, ne postoji nešto što je dobro samo po sebi. Sekst se od toga ograđuje na dva načina. Prvo, on izbjegava izricanje bilo kakve tvrdnje o tome kakve su stvari po svojoj prirodi, već koristi izraz „Zasad tvrdimo da je cilj“ kako bi pokazao da se ne radi o vjerovanju koje zastupa, već da samo bilježi ono kakvima se stvari čine. Drugo, u definiciji *telosa* Sekst ne iznosi nikakve zaključke o tome kakve su stvari po svojoj prirodi. Sve što Sekst zapravo želi reći je to da skeptici traže spokoj odnosno *ataraxiu*, ali ništa ne tvrdi o tome kako je to pravi *telos*, ili kako bi svi ljudi trebali težiti ka tome. Skeptici jednostavno žele *ataraxiu* i misle da su uspjeli naći način na koji bi taj cilj postigli (Bett 2010, 188).

Ostaje pitanje je li skeptički cilj kompatibilan sa slikom skeptika kao vječnih istraživača. Kako je moguće da skeptici tragaju za istinom ako im je glavni cilj *ataraxia* do koje dolaze suzdržavanjem od sudova? Ima mnogo raznih interpretacija Seksta koje su pokušale dati odgovor na to pitanje. Neki tvrde kako je riječ o posebnoj vrsti istraživanja koje se odnosi samo na sposobnost sastavljanja suprotstavljenih argumenata, a ne na traganje istine. Drugi pak tvrde kako je moguće da skeptici tragaju za istinom radi nje same po sebi, a da na isti način teže i ka *ataraxii*. Iako ne primjećujemo ništa u tekstu što bi se kosilo s drugom interpretacijom, Bett smatra kako je ipak te dvije stavke jako teško pomiriti. Budući da je Sekst toliko fokusiran na pokazivanje nesuglasja među raznim argumentima, jednostavno nije uvjerljivo da uz to tvrdi kako i dalje traži istinu. Bett tvrdi kako neuvjerljivost proizlazi iz toga što te dvije stavke ne mogu istovremeno biti predmet težnje (Bett 2010, 189).

Ono što je također zanimljivo jest razlika u tome što Sekst predstavlja kao način postizanja *ataraxie*. U *Obrisima* tvrdi kako se *ataraxia* postiže suzdržavanjem od suda o tome kakve su stvari po svojoj prirodi, te se to donekle slaže s onime što govori o skeptičkom *telosu*. No, kad god Sekst

eksplicitno govori zašto je *ataraxia* posljedica skepticizma, a ne dogmatizma, on se ograničava na diskurs o onome što je dobro i loše. To je evidentno i u prvoj i trećoj knjizi *Obrisa*, kao i u *Protiv etičara*. Glavna je ideja ta da traganje za onim što je dobro, kao i izbjegavanje onoga što je loše, u čovjeku izaziva jako veliki nemir:

I svi ljudi željno teže onome što vjeruju da je dobro i izbjegavaju ono što smatraju zlim. Stoga svaki slučaj nesreće nastaje zbog težnje za dobrim stvarima kao dobrima i izbjegavanja zlih stvari kao zlih. (M II. 113)

Budući da skeptici ne posjeduju tu vrstu vjerovanja, oni su samim time oslobođeni nemira koji proizlazi iz takvog traganja za onime što je dobro. To je istinito i za *Obrise* gdje je rečeno da se skeptik suzdržava u vezi tih stvari, kao i za *Protiv etičara* gdje je rečeno da one ne postoje. Ustvrdili smo mnogo puta u ovome radu kako skeptik ne zastupa vjerovanja, pa je on stoga neuznemiren. Stvari na koje ne može utjecati, poput gladi i žeđi u njemu izazivaju samo umjerena osjećanja, te ih on ne percipira kao loše, što bi bilo u slučaju dogmatika (Bett 2010, 190).

Budući da skeptik ne zastupa vjerovanja, on ne zastupa ni vjerovanja etičke prirode. Kako je moguće da skeptik onda djeluje etički, ako uopće?

Može li pironovac voditi etički život?

Ovo je pitanje povezano sa pitanjem samog skeptičkog djelovanja, tako da odgovor na to pitanje daje uvid u etičko djelovanje skeptika.

Životna djelatnost u kontekstu skepticizma otvara mnoštvo pitanja i problema. Ako se vratimo na zaključak poglavlja o kriteriju istine u kojem je pokazano kako sa trenutnim saznanjima nije moguće postulirati kriterij istine, postavlja se pitanje kako to utječe na životnu, pa tako i etičku djelatnost skeptika. Budući da trenutno ne postoji zadovoljavajući kriterij prema kojemu bi bilo moguće spoznati što je istina ili laž, skeptik se suzdržava od vjerovanja i samo slijedi ono što mu se pojavljuje (Burnyeat 2007, 287). No, jesu li pojave doista dovoljan kriterij djelovanja? Kasniji su filozofi poput Humea ukazivali na to kako takva skeptička metoda nije kompatibilna s ljudskom prirodom. Stvari poput djelovanja, vjerovanja i mišljenja su ključan dio ljudske prirode, te prema Humeu, do njih će doći neovisno o razrađenoj skeptičkoj metodi koja ukazuje kako je najbolje otkloniti vjerovanja zbog nerješivosti sukoba među pojavama (Burnyeat 2007, 284-285).

Budući da skeptici žive život bez vjerovanja, moguće je zapitati se: „Kako je takav način života moguć?“ ili „Mogu li skeptici uopće biti djelatni?“

Sekst na ta pitanja odgovara na sljedeći način:

Dakle, držeći se pojava živimo bez vjerovanja tako što se pridržavamo svakodnevnog života, budući da ne možemo biti u potpunosti nedjelatni. Čini se da se samo to pridržavanje svakodnevnog života sastoji od četiri stvari: od vodstva prirode, od nužnosti naših stanja, od tradicije zakona i običaja i od poučavanja umijeća. (PH I. 23)

Navedeno u citatu se u literaturi naziva četverostrukom životnom shemom, te ona upućuje na načine i situacije u kojima skeptik može biti djelatni. Prvi se element odnosi na vodstvo prirode. Skeptik se u svoje istraživanje upušta vođen prirodom, odnosno svojom prirodnom dispozicijom. Ta se dispozicija odnosi na ljudsku potrebu za opažanjem i mišljenjem, pri čemu se koristi svojim osjetilima i umom. Drugi se element odnosi na „nužnost naših stanja“, odnosno na čovjekove biološke potrebe poput potrebe za hranom, vodom i zrakom. Četvrti se element odnosi na umijeća ili zanat, drugim riječima na ono čime se čovjek u svakodnevnom životu bavi kako bi si priskrbio sredstva za život (Burnyeat 2007, 295). Za pitanje etike je ključan treći element, vodstvo tradicije i zakona, pa tako Sekst navodi primjer da na temelju tradicije i običaja prihvaćamo da je pobožnost dobra (PH I. 24).

Dakle, Sekst smatra kako je život bez vjerovanja moguć ako se osoba pridržava svakodnevnog života. Skeptik, prema Sekstu, neopterećen vjeronanjima može kazati kako mu se pojavljuje da je gladan i kako mu se pojavljuje da hrana utažuje tu glad, pa tako i objasniti sve druge aspekte svog života. Skeptik na kognitivnoj razini procesuirao ono što mu se pojavljuje, kao i načine na koje se ta ista stvar pojavljuje drugima, ali on ne formira nikakva vlastita vjeronanja o tim stvarima. Ovo Burnyeat smatra problematičnim. Budući da se skeptik odriče osobnih vjeronanja, on se time zapravo odriče sam sebe i svoje individualnosti (Burnyeat 2007, 298-299). To otuđenje od samog sebe predstavlja problem i za etička pitanja, s obzirom na to da skeptik bez vjeronanja ne može imati vlastita uvjerenja o tome što je moralno ispravno.

Kada je riječ o pitanju načina, odnosno umijeća života, Sekst u trećoj knjizi *Obrisa* nastoji pokazati kako umijeće kao takvo ne postoji. Budući da skeptička metoda pokazuje kako nije moguće razlučiti koje su stvari dobre, a koje su loše, jedini zaključak koji je izvediv iz toga jest da nije

moguće formirati umijeće življenja. Ni dogmatici nemaju usuglašeno umijeće življenja, već zbog svojih različitosti zapadaju u nesuglasje. Čak i kada bi dogmatici uzeli neku hipotezu kao umijeće življenja, kao što primjerice stoici cijene razboritost, Sekst smatra kako bi svejedno uslijedile besmislice budući da samo mudrac može imati vrlinu poput razboritosti (PH III. 239-240). Sekst nastavlja tvrdeći kako umijeće samo po sebi uopće ne postoji. Stoici su kao umijeće shvaćali sustav spoznavanja u kojem spoznaja označava *pristanak na spoznajnosnu predodžbu*. (PH III. 241) No, problem je u tome što spoznajnosnu predodžbu nije moguće pronaći. Budući da nije tako da je svaka predodžba spoznajnosna, nije moguće niti razlučiti koja bi predodžba bila spoznajnosna. To stoike vodi u modus iz beskonačnosti, zato što nam je potrebna spoznajnosna predodžba kako bismo spoznali koja je predodžba spoznajnosna. S obzirom na to da umijeće mora postojati samo po sebi kako bi postojalo nešto kao što je umijeće življenja, a umijeće ne može postojati budući da određivanje spoznajnosne predodžbe vodi u beskonačnost, utvrditi umijeće nije moguće (PH III. 241-242). Nadalje, Sekst pokazuje kako ni ne postoje radnje koje bi bile specifične za umijeće življenja. Obični ljudi u svakodnevnom životu čine stvari koje bi se mogle uvrstiti pod umijeće življenja, poput poštivanja roditelja. Zbog toga nije moguće uzeti jednu specifičnu radnju koja bi bila isključivo uvrštena u umijeće življenja. U nastavku teksta Serkst i dalje polemizira sa stoicima, te tvrdi kako njihove „razborite tvrdnje“ i zapise također ne možemo uvrstiti kao umijeće življenja, budući da je razboritost nespoznatljiva, te da i u svojim tvrdnjama i tekstovima spominju stvari i djela koja čine obični ljudi u svakodnevnom životu. Zbog svega navedenog umijeće življenja nije spoznatljivo, pa tako nije moguće ni tvrditi da je ono zbiljsko (PH 243-249). Budući da ne postoji umijeće življenja u općenitom smislu, ono ne postoji niti u etičkom smislu.

Dakle, ako se vratimo trećem elementu četverostruke sheme, možemo reći da skeptik, u etičkom smislu, djeluje na onaj način na koji ga je društvo naučilo djelovati. On na taj način djeluje iz navike, a ne jer posjeduje vjerovanje da je upravo taj način djelovanja ispravan. To je primjenjivo i na ono što bi dogmatici nazvali etičkim dilemama. Sekst u Protiv etičara polemizira a sljedećom optužbom:

Ako ikada bude podložan tiraninu i prisiljen učiniti nešto neizrecivo, ili se neće pokoriti naređenju koje mu je dano i izabrati dobrovoljnu smrt, ili će, da izbjegne mučenje, učiniti ono što mu je naređeno, i tako više neće biti (kako Timon kaže) "nepomičan prema izboru

i izbjegavanju", nego će odabrati jedno i odbiti drugo, što je djelovanje onih koji čvrsto vjeruju da nešto što treba izbjegavati i što je poželjno postoji. (M II. 164)

Sekst ovu optužbu negira tvrdeći da njegovi sugovornici zanemaruju činjenicu da skeptici ne djeluju sukladno s filozofskim teorijama, već da djeluju u skladu s ne-filozofski reguliranim životom. Suočen s predloženim odabirom iz primjera, skeptik neće djelovati na temelju vlastitih vjerovanja, jer ih ne posjeduje, već će djelovati u skladu sa običajima i zakonima svoje zajednice. Zbog toga će skeptik, tvrdi Sekst, biti mnogo manje zahvaćen tom tragedijom budući da ne djeluje prema vlastitim uvjerenjima (M II. 165-166).

Bett u Sekstovom objašnjenju vidi problem. Sasvim je jasno kako skeptik može djelovati u skladu sa zakonima i običajima u svakodnevnom životu, no pitanje je bi li doista mogao djelovati na taj način u situaciji iz primjera. Situacija u kojoj se osoba suprotstavlja tiraninu, prema Bettu, iziskuje da osoba u raspravu mora unijeti neka osobna uvjerenja. Također je sasvim moguće da skeptik djeluje na način koji Sekst zastupa, no takav se pristup čini dosta neatraktan iz etičke perspektive. Ne možemo očekivati od skeptika da učini ono što je ispravno, jer njegovo stajalište ne dopušta uvjerenje da je jedna stvar ispravnija od druge (Bett 2010, 192).

Sekstov stav ima smisla ako uzmemo *ataraxiu* kao cilj, te ako prihvatimo da je suzdržavanje od suda sredstvom kojim dolazimo do tog cilja. No, iz svega navedenog, čini se kako osoba koja zastupa skeptičke stavove nije angažirani agent u etičkom smislu, zbog čega se ova pozicija i čini nepoželjnom iz etičke perspektive (Bett 2016, 193). Taj se jaz čini još većim iz današnje perspektive budući da su se kroz povijest filozofije razvile mnogo uvjerljivije etičke pozicije.

Zaključak

U ovom sam radu prikazala pironovsku metodu istraživanja na temelju djela Seksta Empirika. Sekst prikazuje metodu istraživanja, pa u konačnici i življenja, koja nije samo teoretska, već i duboko praktična kao što je i pokazano u ovom radu. Skeptička metoda istraživanja u okviru pironizma predstavlja dragocjen alat za postizanje cilja samog skepticizma, a to je duševni mir, odnosno *ataraxia*. Iako se iz današnje perspektive skeptička metoda čini zahtjevnom i možda nemogućom za prakticirati u svakodnevnom životu, ona nam i danas daje poticaj za razmišljanje o stvarima i pojavama s kojima se susrećemo u svakodnevnom životu. Na taj način pironizam služi kao podsjetnik da je stvari potrebno sagledati iz više različitih perspektivi prije donošenje konačne odluke, ili ako se u potpunosti priklonimo pironizmu, da zbog nesuglasja nije moguće dati prednost jednom argumentu nad drugim. Skeptička metoda istraživanja, iako vrlo zanimljiva i učinkovita za sam skepticizam, sa sobom također donosi zanimljiva pitanja. Jedno od njih je i koliko je ona učinkovita kada je riječ o etičkim pitanjima. Budući da je etika u antičkoj Grčkoj bila povezana s dobrim životom, možemo reći da je učinkovita iz te perspektive budući da vodi ka neuznemirenosti. No, s druge strane, teoretičari poput Betta su uvidjeli kako skeptik nije angažirani moralni agent, već kada je riječ o pitanjima koja su najbliža današnjem pojmu moralnih problema, skeptik samo slijedi tradiciju i običaje. Iz svega navedenog moguće je zaključiti kako je pironizam bio utjecajna filozofska škola i u antičko doba, pa kontinuirano kroz povijest filozofije sve do danas.

Bibliografija

Primarni izvori:

Sekst Empirik, 2008. *Obrisi pironizma*, priredio i preveo F. Grgić, Zagreb: Kruzak,

Sextus Empiricus, 1936. *Against the physicists. Against the ethicists*. London: W. Heinemann,

Sekundarna literatura:

Annas J. and Barnes J. 1985. *The Modes of Scepticism: Ancient Texts and Modern Interpretations*. Cambridge.

Bett R. 2019. *How to Be a Pyrrhonist: The Practice and Significance of Pyrrhonian Skepticism*. Cambridge University Press.

Bett R. 2010. „Scepticism and ethics“, u: Bett R, ur. *The Cambridge Companion to Ancient Scepticism*. Cambridge Companions to Philosophy. Cambridge University Press, 181-194.

Berčić, B. 2012. *Filozofija. Sažeto e-izdanje*. Zagreb: Ibis-grafika.

Burnyeat, M. F. 2007. „Može li skeptik da živi svoj skepticizam?“, u: Stojanović, P, ur. *Skeptički priručnik I. Antički skepticizam*. Beograd: Plato : Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta, 283-314.

Castagnoli, L. 2017. ‘Skeptical Ethics’, u: C. Bobonich ur., *The Cambridge Companion to Ancient Ethics*, Cambridge: Cambridge University Press, 218-239.

Grgić, F. 2008. „Uvod: Sekst Empirik i antički skepticizam“, u: Sekst Empirik: *Obrisi pironizma*, Zagreb: KruZak, 1-75.

Grgić, F. 2017. *Skepticizam i svakodnevni život: ogledi o antičkom pironizmu*. Zagreb: Matica hrvatska.

Prijić-Samaržija, S. i Gavran Miloš, A. 2011. *Antička i novovjekovna epistemologija*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Sinnott-Armstrong, W. 2006. *Moral Skepticism*, New York: Oxford University Press.

Vogt, K. M. ur. 2015. Pyrrhonian Skepticism in Diogen Laertus. Tübingen: Mohr Siebeck.

Sažetak i ključne riječi

Ovaj rad istražuje pironizam s posebnim naglaskom na skeptičku metodu istraživanja na temelju djela Seksta Empirika. Pironizam, kao oblik skepticizma, temelji se na suzdržavanju od suda o suprotstavljenim pojavama s ciljem postizanja ataraxie. Do suzdržavanja dolazi posredovanjem Enezidemovih i Agripinih modusa, koji su ključan dio skeptičke metode istraživanja. Rad započinje povijesnim pregledom razvoja pironizma, od Pirona i Timona do Seksta Empirika, čije djelo *Obrisi pironizma* služe kao glavni izvor za razumijevanje ove antičke škole mišljenja. U središnjem dijelu rada obrađujem samu metodu istraživanja i njezine moduse, kako na nju utječe razlika između pojava i vjerovanja te imaju li pironovci kriterij istine. Na kraju, kroz analizu kompatibilnosti skeptičke metode i etike, rad razmatra vođenje etičkog života unutar skeptičkog okvira.

Ključne riječi: pironizam, skepticizam, Sekst Empirik, *Obrisi pironizma*, skeptička metoda istraživanja, pojave, vjerovanja, Agripini modusi, Enezidemovi modusi, ataraxia, suzdržavanje